

FORMIRANJE
16. SLAVONSKE NARODNOOSLOBODILACKE
BRIGADE I NJENE PRVE BORBE

Šesnaesta brigada je formirana 29. prosinca 1942. godine u selu Gornjim Borkima ispod Vranog kamena (nedaleko od Daruvara),¹ u isto vrijeme kada je formirana i 17. brigada. Šesnaestu brigadu su sačinjavali: štab brigade, 1. bataljon formiran od Kalničkog NOP odreda, 2. bataljon formiran od Moslavačkog NOP odreda i 3. bataljon koji je formirao 2. slavonski partizanski odred; u brigadi je bilo ukupno 760 boraca, od čega oko 120 drugarica. To su bile žene i djevojke iz Slavonije, Moslavine, Zagreba i Podravine, sa Kalnika, Banije i Kozare. Po socijalnom sastavu najviše je bilo seljaka, a po nacionalnom približno 70 odsto Srba, oko 30 odsto Hrvata, a bilo je boraca i iz redova ostalih naroda i narodnosti.²

¹ Šesnaesta brigada je formirana po naređenju Glavnog štaba Hrvatske. Kasnije (lipnja 1943) dobila je naziv »Omladinska brigada »Jože Vlahović« — po narodnom heroju Joži Vlahoviću.

Vojna enciklopedija, knj. 2, str. 62 red. br. 81, knj. 4, str. 206; Hronologija, str. 393.

² U brigadi je, osim Moslavčana, Kalničana i Slavonaca, bilo dosta Banijsaca i Zagrepčana.

Arhiv VII, reg. br. 24/8, k. 1297.

Brigada je imala 84 člana KPJ (43 radnika, 27 seljaka, 11 đaka i intelektualaca i 3 ostala; 42 Hrvata, 39 Srba i 3 Slovenca), 50 kandidata za članove KP i oko 160 skojevaca (blizu 40 odsto organiziranih boraca i rukovodilaca).³

Stab brigade sačinjavali su:

Rade Knežević Tihi, komandant, rođen 1916. u Koturiću, planinskom seocu ispod Ravne gore, kotar Pakrac, vazduhoplovni podoficir JV, u NOB-u od 1941, u KPJ od svibnja 1942; najviša ratna dužnost komandant divizije, za narodnog heroja proglašen 1953, general-major JNA u penziji.

Marijan Cvetković, politički komesar, rođen 1920. u Sisku u radničkoj porodici, ekonomista, član KPJ od 1938, poznati partijsko-politički aktivista u Sisku prije rata, u NOB-u od 1941; najviša ratna dužnost — pomoćnik političkog komesara 6. udarnog korpusa; za narodnog heroja proglašen 1953.

Đuro Dulić, zamjenik komandanta, rođen 1912. u selu Bajmoku kod Subotice, službenik, u NOB-u i KPJ od 1941; najviša ratna dužnost komandant divizije; (u Slavoniju došao zajedno sa Petrom Drapšinom, rujna 1942) za narodnog heroja proglašen 1953; general-potpukovnik JNA u penziji.

Vlado Mutak, zamjenik političkog komesara, rođen 1914. u Zagrebu, radnik, član KPJ od 1938, u NOB-u od 1941, u ratu politički komesar divizije, general-potpukovnik u penziji, umro 1975. godine.

Mijo Bobetko, načelnik štaba, rođen 1912. u Sisku, radnik, u NOB-u i KPJ od 1941, poginuo 23. ožujka 1944. kod sela Globočeca (Marija Bistrica, Hrvatsko zagorje) u borbi protiv ustaša i žandara.

Štabovi bataljona su na dan formiranja bili u ovom sastavu:

³ Arhiv CK KPH, NOB, mikrofilm 5/88 i 94.

Prvi bataljon:

Stojan Komljenović Čoka, komandant, rođen 1924. u Novom Gracu kod Virovitice, zemljoradnik, u NOB-i i KPJ od 1941, poginuo junačkom smrću veljače 1943. u borbi za Viroviticu, za narodnog heroja proglašen 1953.

Stevo Laćan, politički komesar, rođen 1920, radnik, u NOB-u od 15. siječnja 1942, član KPJ.

Lazo Dragaš, zamjenik komandanta, rođen 1912, zemljoradnik, u NOB-u od 1941, član KPJ.

Josip Prsa, zamjenik političkog komesara, rođen 1922, radnik, u NOB-u od 1941, član KPJ.

Drugi bataljon:

Đuro Prilika, komandant, rođen 1917. u selu Prugovcu kod Bjelovara, radnik, u NOB-u od 1941, član KPJ, general-major JNA.

Ivan Turčinović Suri, politički komesar, rođen 1915, intelektualac, u NOB-u od 1941, član KPJ.

Matija Crmečki, zamjenik komandanta, rođen 1910, financ, u NOB-u od 1942, član KPJ.

Drago Bobetko Maga, zamjenik političkog komesara, rođen 1917, radnik, u NOB-u od 1942, predratni član KPJ.

Treći bataljon:

Zijad Čamdžić, komandant, rođen 1922, u NOB-u od 1942, član KPJ, strijeljan zbog neizvršenja zadatka i teških gubitaka u vrijeme napada na Viroviticu veljače 1943.

Ranko Resanović, politički komesar, rođen 1920, intelektualac iz Daruvara, u NOB-u od svibnja, a u KPJ od srpnja 1942.

Stevan Smoljanović, zamjenik komandanta, rođen 1918, podoficir JV, u NOB-u od ožujka, a u KPJ od lipnja 1942.

Stevan Stojaković Čed, zamjenik političkog komesara, rođen 1922, đak, u NOB-u od 1941, a u KPJ od svibnja 1942. godine.⁴

⁴ Zbornik, tom V, knj. 10, str. 345.

Arhiv VII, reg. br. 9-1/10, k. 907A, reg. br. 24/8, k. 1297; Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, izdanje Omladine Beograd, 1957. godine.

Osnivanje 4. divizije, koja je formirana u isto vrijeme kad i 16. i 17. brigada,⁵ obavljeno je u pravoj vatrenoj atmosferi. Naime, neprijatelj je uočio grupiranje partizanskih snaga u rejonu sela Zajila i Gornjih Boraka, pa je svojim ispadima (30. prosinca) iz Sirača i Daruvara nastojao da to omete. Zbog toga štab 4. divizije ubacuje u borbu dva bataljona 16. i jedan bataljon 17. brigade.

Prvi bataljon 16. brigade napao je neprijatelja na Velikom Javorku, 2. neprijateljeve dijelove na brdu Skupiduši (više sela Bijele), a 1. bataljon 17. brigade krenuo je na neprijatelja u manastiru Pakri (sekcija P. Slatina i Pakrac 1:100.000).

U isto vrijeme štab divizije naređuje 3. bataljonu šesnaeste brigade da se odmah uputi u Zajile i javi komandantu brigade Radi Kneževiću.⁶

Poslije trosatne borbe, bataljoni šesnaeste i 17. brigade su odbacili neprijateljeve snage i štab divizije naređuje da se pojača obezbjeđenje prema Velikom Javorku i da se ubrza formiranje brigada i divizije.⁷

Izvršavajući to naređenje, 1. bataljon 16. brigade je stigao u Zajile tokom popodneva 30. prosinca, 2. je stigao prije ponoći istog dana, a 3. bataljon 31. prosinca prije podne, čime je formiranje 16. brigade, nakon što se tamo okupio i njen štab, stvarno završeno.⁸

U toku 31. prosinca brigada je po odobrenju štaba divizije proširila svoj raspored i na sela Zabrdске Popovce, Kuturić i Ožegovce, dok je zbog tifusa svaki dodir sa selom Budićima bio zabranjen⁹ (sekcija SI. Požega 1:100.000).

⁵ Prvi komandant 4. divizije bio je Petar Drapšin, narodni heroj (poginuo kao general-lajtnant nesretnim slučajem 1945), a politički komesar Jefto Šašić, narodni heroj, general-pukovnik JNA. Zbornik, tom V, knj. 10, dok. 45, str. 165, i knj. 11, dok. 80, str. 219.

⁶ Isto, knj. 10, str. 365.

⁷ Ovim naređenjem štab divizije obavještava štab 16. brigade kada će bataljoni stići sa zadatka i da će zamjenik komandanta Duro Dulić zbog primopredaje dužnosti zakasniti.

⁸ Arhiv VII, reg. br. 3-1/1, k. 907.

⁹ Prema ocjeni štaba 4. divizije, 1. i 2. bataljon bili su »potpuno dorasli« za bataljone udarne jedinice, a bataljon formiran od 2. odreda bio je nešto slabiji.

Zbornik, tom V, knj. 11, str. 220.

⁹ Isto, knj. 10, dok. 10, str. 358.

Čim je stvorena povoljna situacija (1. ili 2. siječnja 1943), štab brigade je održao savjetovanje sa štabovima bataljona, na kome su razmatrani: stanje u bataljonima, iskustva iz prve borbe (na V. Javorniku i Skupiduši), budući zadaci na sređivanju i učvršćivanju jedinica, komandovanja i izvještavanja, sadejstvo između jedinica, informativna (obavještajna) i obavještajna (bezbjednosna) služba i daljni borbeni zadaci. O svemu tome se raspravljalo u duhu naređenja štaba 4. divizije i pisma političkog komesara divizije komesaru brigade.¹⁰ Tim dokumentima štab divizije je ukazao na značaj formiranja divizije, na njene velike i odgovorne zadatke i mjere koje valja poduzeti radi vojno-političkog učvršćenja, unutrašnjeg jačanja i međusobnog povezivanja i srastanja divizije u čvrstu cjelinu.

Objašnjavajući važnost i značaj prve velike divizijske akcije,¹¹ štab divizije naređuje da se izvrše sve pripreme za tu akciju, da se prouče iskustva, razradi sadejstvo i razviju odlučnost, hrabrost, odgovornost, disciplina i inicijativa u borbi. Briga za ljude, za njihovu ishranu, smještaj i zbrinjavanje, naročito ranjenih, isticana je u svemu tome kao najvažniji trenutak.

U toku 1. i 2. siječnja, na sektoru brigade nije bilo dejstava, pa su se jedinice odmarale i održavale vezu sa 12. i 17. brigadom. Sve do 3. siječnja brigada nije dobila automatsko oružje iz 12. brigade, pa je štab šesnaeste bio prinuđen da se zbog toga obrati štabu divizije. U isto vrijeme postavljeno je i pitanje što je s naređenjem za napad na Voćin. Brigada je, naime, takav zadatak očekivala i bila spremna za pokret i borbu.¹²

Prema naknadno dobijenom naređenju štab divizije (br. 8/43, izdatom 13. siječnja u 10,10 sati), 16. brigada je svoje snage (za voćinsku akciju) trebalo da prebaci u sela Lisičine i Kuzmu, a »najiscrpljeniji« bataljon da ostavi u Gornjim Borkima, sa zadatkom da kontrolira neprijatelja na tom sektoru¹³ (sekcija P. Slatina 1:100.000).

Četvrtog siječnja do 10 sati jedinice brigade, prema tom naređenju, stižu na mjesto opredeljenja. Te noći je-

¹⁰ Arhiv VII, reg. br. 1-1/19, k. 907A i reg. br. 1/8» k. 907.

¹¹ Napad na Voćin (sekcija Pod. Slatina 1:100.000).

¹² Arhiv VII, reg. br. 1-1/2, k. 1296.

¹³ Isto, reg. br. 4/1, k. 907.

dinicama je podijeljeno i 5.000 puščanih metaka iz skladišta na Zvečevu.¹⁴

Napad na ozloglašeno i dobro utvrđeno ustaško uporište Voćin je prvi udar svih snaga 4. divizije u čijem je sastavu sada bila i 16. brigada.¹⁵ Da bi taj napad uspio štab divizije je izvršio temeljite pripreme, prije svega u pogledu pružanja pomoći štabovima brigada, osobito Šesnaeste i Sedamnaeste, čiji su komandanti bili oboljeli,¹⁶ izdao proglas svim borcima, komandirima, komesarima i komandantima i pozvao ih da se, savjesno, odgovorno i hrabro drže u prvoj velikoj divizijskoj akciji.

NAPAD NA UPORIŠTE VOĆIN

(sekcija P. Slatina 1:100.000)

Odluka štaba 4. divizije da se napadne i likvidira neprijateljsko uporište Voćin bila je od višestrukog vojnog i političkog značaja. Uvučeno ispod Papuka i Točka (vis na Papuku), ono je, zajedno sa uporištem Đulavec, znatno sputavalo manevar i slobodu dejstva divizije. S druge strane, ispadima iz Voćina ustaše su terorisale cijeli taj kraj i otežavale opredeljenje i mobilijaciju ljudi za NOP. Čišćenjem neprijatelja s tog područja dobijalo se mnogo. Prema raspoloživim podacima, u uporištu je bilo oko 280 neprijateljevih vojnika (50 domobrana, 70 legionara, 80 ustaša i 80 naoružanih civila), naoružanih, osim puškama, jednim teškim mitraljezom, 9 puškomitraljeza, 7 automata, 4 laka minobacača.¹⁷ Posada je uglavnom bila raspoređena na Turskom gradu,¹⁸ Kalvariji i kosama iznad Prevende.¹⁹

¹⁴ Izvještaj štaba brigade. Isto, reg. br. 2/2, k. 1296.

¹⁵ Svi njihovi borci već su sudjelovali u borbama, ali kao cjelina tada prvi put učestvuju u akciji.

¹⁶ Arhiv VII, reg. br. 2-1/8, k. 907.

¹⁷ Riječ je o snagama 1. bataljona, 5. pukovnije 1. gorskog zdruga i jednoj ustaškoj četi (satniji).

¹⁸ Zbornik, tom V, knj. 11, str. 47 i 388.

¹⁹ Čuvik, jako utvrđen, iznad Voćina.

¹⁹ Prema izvještaju štaba 4. divizije od 23. siječnja 1943. (Zbornik, tom V, knj. 11, str. 221), prvobitni podaci o neprijatelju bili su netačni. U uporištu je bilo oko 550 neprijateljevih vojnika i oficira, a prema dokumentu 153 u istoj knjizi (izvještaj njemačke grupe za vezu) oko 600 vojnika i oficira.

U akciji su učestvovalе sve snage divizije. Napad su izvodila dva bataljona 12. brigade, a obezbjeđenje pravaca, koji od okolnih neprijateljevih uporišta prema Voćinu, vršili su ostali bataljoni 12, 16. i 17. brigade.

Napad 12. brigade otpočeo je 5. siječnja u pet sati, ali nije uspio, pa je u narednih 6 dana ponavljan više puta (uz stalno pojačavanje okruženja), dok 11. siječnja neprijatelj nije konačno slomljen.²⁰ Glavni teret u šestodnevним borbama ponijela je 12. brigada. Ali ni 16. i 17. brigadi, na zasjedama nije bilo lako. Bez njihovog odlučnog držanja i potpunog sprečavanja vanjskog neprijatelja da probije обруч oko Voćina, ni 12. brigada ne bi izvršila svoj zadatak.

Raspored i zadaci jedinica 16. brigade u voćinskoj akciji bili su slijedeći (sve sekcije P. Slatina 1:100.000):

- 1. bataljon, sa jednim vodom 12. brigade, u zasjedi na liniji: Lanište — k. 301 — put između k. 308 i 267 — raspelo na putu Voćin — Hum (na okuci puta Voćin — Hum 1,5 km sjeverno od k. 267). Zadatak: spriječiti eventualno bjekstvo neprijatelja iz Voćina i održavati stalnu vezu sa 2. bataljonom 12. brigade koji napada Voćin sa sjeveroistočne strane, sa 1. bataljonom 17. i 2. bataljonom svoje brigade;

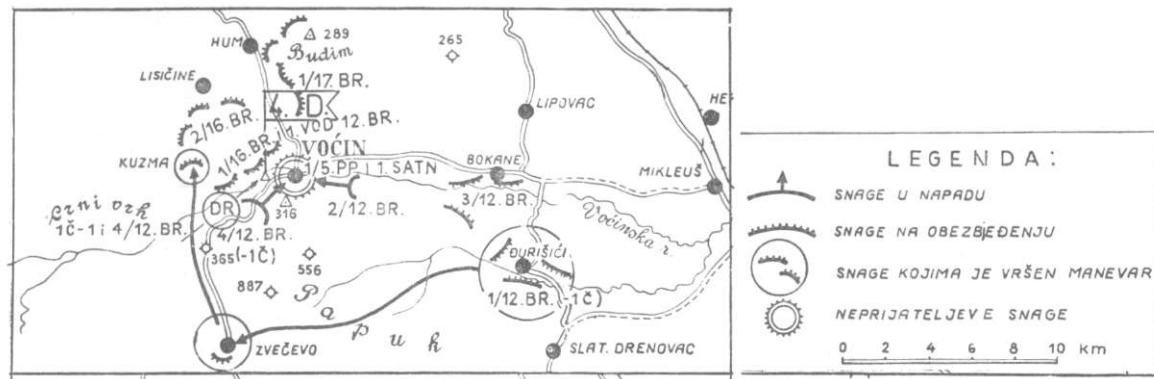
- 2. bataljon u zasjedi na liniji: s. Kuzma — s. Lisičine sa zadatkom da spriječi pomoć neprijatelju u Voćinu iz uporišta Koreničana i Dulaveca (danas Miokovićevo) i da održava vezu sa 1. bataljonom 17. brigade koji je u zasjedi na liniji: Hum — Popovac, i 1. bataljonom svoje brigade;²¹

- 3. bataljon je prema divizijskom naređenju broj 8/43 od 3. siječnja 1943. ostao u G. Borkima sa zadatkom da kontrolira kretanje neprijatelja prema tom rejonu i da održava stalnu vezu sa štabom brigade.²² Kasnije je ovaj bataljon dobio značajniju ulogu i štab divizije upozorava na mogućnost prodora neprijatelja preko tog rejona iz Da-

²⁰ Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 80, str. 221.

²¹ Isto, str. 47 i 48 (zapovijest štaba 4. divizije za napad) i str. 222 (izvještaj štaba 4. divizije); Arhiv VII, reg. br. 1-1/1, k. 1296 (zapovijest štaba brigade).

²² Arhiv VII, reg. br. 4/1, k. 907.

Brigada u prvom napadu na Voćin, siječanj 1943.

ruvara.²³ Pred kraj akcije, radi ojačanja snaga koje su napadale Voćin, 3. bataljon se našao na položajima prema Kalvariji i Turskom Gradu.²⁴

Stab brigade se do početka napada nalazio u selu Lisičinama, a brigadno previjalište u lugarnici na putu Voćin — Zvečevo, 2 km od Voćina. Evakuacija ranjenika je predviđena preko Zvečana i Točka za bolnicu na Papuku.

Povlačenje bez naređenja bilo je izričito zabranjeno, a u slučaju da neprijatelj izvrši napad velikim snagama, koje se ne mogu zadržati, do povlačenja je moglo doći samo pod upornom borbom.

Sve jedinice su izašle na svoje položaje oko jedan sat prije početka napada. Veza između jedinica održavana je kuririma.²⁵

Na tim svojim položajima brigada je ostala za svoje vrijeme akcije i imala više borbi sa neprijateljem koji je u pravcu Voćina nadirao iz svojih uporišta u selima Koreničanima i Đulavcu. Prema sačuvanim dokumentima brigade i divizije, tok dejstva brigade u vremenu od 5. do 11. siječnja tekao je ovako.

Petog siječnja bataljoni su već držali svoje položaje i osmatrali pravce sa kojih je neprijatelj mogao da se pojavi. No, do predveče je sve bilo mirno.

U 16 sati toga dana brigada je dobila naređenje štaba 4. divizije,²⁶ u kome joj se (pored obavještenja o situaciji u Voćinu) naređuje da »oživi svoj sektor« prepadom na neprijatelja i da ga spriječi da se usredsredi na 12. brigadu. Skrenuta je pažnja da se pri tome ne oslabi položaj na zasjedama prema uporištima Koreničanima i Đulavcu i da se udvostruči budnost u toku noći, jer će neprijatelj nastojati da se izvuče iz obruča. Primivši ovo naređenje štab 16. brigade je odredio snage za prepad iz 1. bataljona,

²³ Isto, reg. br. 11/1, k. 907.

²⁴ Treći bataljon je stigao iz Gornjih Boraka u Lisičine 8. siječnja 1943. u 21,00 sat.

Zbornik, tom V, knj. 11, str. 222; Arhiv VII, reg. br. 4—2, k. 908.

²⁵ Arhiv VII, reg. br. 2-1/1, k. 1296.

²⁶ Isto, reg. br. 8/1, k. 907.

koji je inače bio orijentiran ka Voćinu i sprečavao bjekstvo neprijatelja, a zasjede prema Koreničanima i Dulavecu ostavljene su da djeluju u duhu ranijih naređenja.²⁷

Osim pojačanih napada na opkoljenog neprijatelja, ni 5. siječnja tokom noći nije ništa više postignuto. Borba je produžena i slijedećeg dana, a štab divizije je naložio 16. brigadi da bude budna i uporna u obrani, jer neprijatelj iz okolnih uporišta, kao ni ovaj iz Voćina — »ne smije proći«. ²⁸ Ni 6. siječnja, Šesnaesta se nije ozbiljnije sukobila s protivnikom. Istina, on je pokušao da prođe kroz Lisičine, pa kako nije mogao, obišao je položaj brigade i provukao se kroz spoj 16. i 17. brigade, te je sleda napao položaje jedinica 17. brigade koje su vodile borbu u Humu. Štab 4. divizije zbog ovoga oštro kritizira štab 16. brigade, naređuje krajnju budnost i sporazumijevanje sa 17. brigadom oko kontrole međuprostora (Lisičine — Hum), koji moraju zajednički braniti koordiniranim udarima u bok neprijatelja. U isto vrijeme ukazuje i na potrebu pojačanog političkog rada s borcima kako bi hrabro i dostojanstveno izdržali do kraja, jer očividno je da neprijatelj čvrsto blokiran, bez hrane i vode, neće moći izdržati. ²⁹ U tom smislu štab divizije upućuje i pismo svim borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima u kome ih obavještava da će se borba nastaviti i slijedećih dana. ³⁰

Sedmoga siječnja oko 9 sati neprijatelj je jačim snagama napao položaje 2. bataljona 16. brigade u Lisičinama pravcem: Pivnice — Levinovac — Voćin. Tu se nalazio jedan vod 2. bataljona sa dva puškomitraljeza. Borci i starješine voda su hrabro sačekali neprijatelja, odbijajući njegov juriš. Kako je zatajio puškomitraljez na lijevom krilu, protivnik je uspio da se približi položaju voda na svega nekoliko metara i prisili ga na povlačenje. Borci su se povukli na kraj sela, zauzeli bolje položaje i tu zadržali neprijate-

²⁷ Isto, reg. br. 3/2, k. 1296.

²⁸ Isto, reg. br. 10/1, k. 907.

²⁹ Zbornik, tom V, knj. 11, str. 87; Arhiv VII, reg. broj U/1, k. 907.

³⁰ Arhiv VII, reg. br. 13/1, k. 907.

lja dok nije stiglo pojačanje.³¹ Pošto je pretrpio osjetne gubitke neprijatelj se povukao u pravcu sela Pivnica i Levinovca, nakon čega su prvobitni položaji ponovo uspostavljeni. U toj borbi brigada je imala dva teško i pet lakše ranjenih, a visok moral boraca došao je do punog izražaja. U toku svih ovih dana bilo je teškoća oko ishrane boraca, jer su ustaše potpuno opljačkale ova sela.³²

Za ovu borbu štab divizije je odao priznanje 16. brigadi ukazujući još jednom štabu brigade da sa 17. brigadom dobro utanači kontrolu i obranu međuprostora Lisičine — Hum. U isto vrijeme je upozorio i na neredovno izvještavanje i obećao pomoć brigadi u ishrani.³³

Neprijatelj toga dana nije napuštao Đulavec. Kako je štab brigade bio zabrinut da neprijatelj ipak ne izvrši prodor ka Voćinu nekim manje branjenim pravcem insistirao je u diviziji da se borba za Voćin što prije okonča,³⁴

U toku 8. siječnja na sektoru brigade nije bilo promjena. Ovaj put su 16. i 17. brigada precizno utanačile način sadejstva i međusobnog ispomaganja u slučaju napada neprijatelja. Zatišje je iskorišteno za predah, sređivanje jedinica i za politički rad. U prvim danima akcije taj rad nije bio dovoljno intenzivan. Zato je došlo do upozorenja političkog komesara divizije. Veliko zadovoljstvo u jedinici izazvala je »pošiljka cigareta«, iako je na 5 boraca došla samo po jedna.³⁵

Noću između 8. i 9. i 10. siječnja ujutro, nakon dolaska 3. bataljona iz G. Boraka u Lisičine i smjene nekih jedinica 16. brigade 1. bataljonom 12. brigade, koji je došao iz rejonu sela Đurišića,³⁶ pojačane su snage prema Đulavecu,

³¹ Pojačanje je stiglo iz 16. i jedna četa iz 17. brigade. U izvještaju štaba 16. brigade od 7. siječnja u 22,25 sati tvrdi se da je položaj kod Lisičina trebala držati četa iz 17. brigade, ali ona nije stigla u zoru, kako je trebalo, nego oko 11,00 sati.

Isto, reg. br. 6/2, k. 1296.

³² Zbornik, tom, V, knj. U, dok. 24, str. 82.

³³ Arhiv VII, reg. br. 5/8, k. 907.

³⁴ Isto, reg. 3—2, k. 908.

³⁵ Isto, reg. br. 7/2, k. 1296; 5—2, k. 908; 6—2, k. 908 i 2/19 k. 907A.

³⁶ Zbornik, tom, V, knj. U, dok. 44, str. 127.

a i stvoreni uvjeti da se jedan bataljon oslobodi za aktivna dejstva prema neprijatelju koji bi napadao zasjede.³⁷

Devetoga siječnja prije podne u brigadu je stiglo pismo štaba 4. divizije, kojim se borcima i rukovodiocima divizije odaje priznanje za uspješno izvršenje zadataka u proteklim danima borbe. U isto vrijeme štab divizije poziva da se izdrži do sloma voćinskog uporišta.³⁸ Sa ovim pismom upoznat je i sastav 16. brigade.

Na osnovu naređenja štaba divizije, dobivenog u popodnevnom satima toga dana,³⁹ štab 16. brigade je za slijedeću noć pripremio svoj 1. bataljon (ojačan četom), koji je u isto vrijeme sa 12. brigadom trebalo da napadne neprijatelja na Prevendi i Kalvariji, dok ostalim bataljonima naređuje da budu spremni da spriječe bjekstvo neprijatelja iz Voćina.

Ovaj napad je i izvršen, no neprijatelj ni tada nije slomljen.⁴⁰ Jedanaestog siječnja u 01,30 sati 12. brigada i 3. bataljon 16. brigade izvršili su posljednji snažan napad na uporište. I ponovno — bez vidnijeg uspjeha. Međutim, opkoljeni neprijatelj, koji je već bio moralno i fizički potpuno iscrpljen, a i bez hrane i vode, istog dana (11. siječnja 1943.) u 05,30 sati pokušava se koncentričnim napadom probiti u pravcu Huma i Popovca i spasiti bjekstvom ka Podravskoj Slatini. Svakako da to nije bila izolirana akcija opkoljenog neprijatelja, već posljednji ustaško-domobranski pokušaj da se koordiniranim dejstvima — iznutra (iz Voćina) i izvana (od Slane Vode, Pivnica, Đulaveca i Kri-vaje) izvuče opkoljena posada. Ali u tome se nije uspjelo.

U sprječavanju bjekstva neprijatelja istakao se 3. bataljon 16. brigade, koji je držao položaje prema Kalvariji

³⁷ Arhiv VII, reg. br. 4—2, k. 908 i 17/1, k. 907.

³⁸ »Borci, komandiri, komandanti i politički komesari 4. divizije NOV«, kaže se između ostalog u tom pismu, »sjetite se junačkih borbi vaših drugova po drugim krajevima naše zemlje, koji odlučno po nekoliko dana vode teške i krvave bojeve sa Nijemcima i ustašama, Talijanima i četnicima...« »Čitava naša divizija mora uhvatiti tempo naše slavam ovjenčane XII brigade. ...« »Borba kod Voćina biće prvi obruč koji će okovati jedinstvo naše divizije. ...«

Zbornik, tom V, knj. U, dok. 35, str. 108 i 109.

³⁹ Isto, dok. 36, str. 110—111.

⁴⁰ Arhiv VII, reg. br. 1/11, k. 907A.

i Turskom gradu. Čim je primjetio pokušaj proboja, bataljon je odlučno krenuo u napad. Tom prilikom je zarobio oko 100 domobrana i zaplijenio 5 puškomitraljeza i više druge ratne spremne. Za 3. bataljon, a i za čitavu 16. brigadu, taj uspjeh je bio od velikog značaja.⁴¹

Gotovo u isto vrijeme kad je opkoljena posada u Voćinu pokušala da se izvuče počeo je (11. siječnja ujutro) i napad izvana — na zasjede 16. i 17. brigade. U ovom napadu, koji je izvršen sa linije Đulavec — Pivnice — Slana Voda, učestvovali su dva bataljona 4. gorskog zdruga, jedan vod oklopnih kola, ojačana četa ESS (Einsatzstaffel) iz Đulaveca⁴² i dvije čete Slavenskog zdruga.

Iako vođen uz podršku artiljerije i avijacije, ni ovaj napad neprijatelja na zasjede nije uspio, zbog odlučne i uporne obrane 16. i 17. brigade, koje su se istakle svojom borbenošću i držanjem u toku čitave akcije.⁴³

Pošto su napadi od Đulaveca trajali sve do predveče, a neprijatelj ostao na dostignutoj liniji, 16. brigada nije mogla izvršiti naređenje štaba divizije da se nakon slamanja uporišta i vanjskog napada povuče na odmor u Lisičine, nego je tražila drugo mjesto za odmor i sređivanje.⁴⁴

Prema dokumentaciji Prve gorske divizije, u ovom posljednjem napadu spolja poginulo je 18, nestalo 7 (i 1 satnik — kapetan) i ranjeno više vojnika, a nepoznata je sudbina jednog konjičkog voda od 46 ljudi.⁴⁵ Međutim, prema podacima 16. i 17. brigade — poginulih i ranjenih u redovima neprijatelja bilo je daleko više, a njihov moral, naročito posade Voćina, bio je ozbiljno narušen.

Suprotno tome, moral i borbenost boraca i jedinica 16. brigade bili su na visini za svo vrijeme akcije. U brigadi nijednog trenutka nije dolazilo do kolebanja, ili slabljenja

⁴¹ Zbornik, tom V, knj. 11, dok. br. 80, str. 222.

⁴² To su jedinice regrutirane od pripadnika njemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji.

⁴³ U borbama toga dana brigada je imala 5 mrtvih i 5 ranjenih.

Zbornik, tom V, toj. 11, dok. 80, str. 222 i dok. 137, str. 360.

⁴⁴ Isto, dok. 45, str. 129, dok. 80, str. 222; i Arhiv VII, reg. br. 8/2, k. 1296.

⁴⁵ Izvještaj Prve gorske divizije. U izvještaju njemačke grupe za vezu (Zbornik, tom V, toj. 11, dok. 153, str. 404) kaže se, međutim, da je bilo 10 mrtvih, 26 ranjenih i 56 nestalih.

riješenosti da se izdrži do kraja. A brigada je (kao i cijela divizija) vodila borbu pod izuzetno teškim okolnostima. Za partizanske uvjete ratovanja borba za Voćin trajala je veoma dugo i to je bilo izuzetno psihičko i fizičko naprezanje. Zima je bila oštra, a borci loše odjeveni i obučeni. U jednom opljačkanom selu hranilo se i po više bataljona, a ishrana je bila oskudna. Ipak nezadovoljstva nije bilo.⁴⁶

U ovim borbama, na zasjedama i pri sprečavanju bjekstva neprijatelja iz Voćina, brigada je zaplijenila jedan teški mitraljez, 6 puškomitraljeza, 8 automata, 80 pušaka, 5 pištolja, 10.000 metaka i dosta druge ratne opreme, a zarobila oko 100 domobrana. Broj ubijenih i ranjenih neprijateljevih vojnika nije tačno utvrđen (cijeni se na 40—50 ubijenih), a vlastiti gubici su bili 6 mrtvih, 16 ranjenih i 7 nestalih boraca. Od svih jedinica najviše se istakao 3. bataljon.⁴⁷

Prema knjigama poginulih, koje se nalaze u Arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA, u tim borbama su poginuli: Mirko Mašić iz Garešnice, Ivan Malegoti iz Velikih Bastaja, Mile Jarić iz Garešnice (s. Stupovača), Stevo Jović iz Male Bršljanice, Jelka Poljak iz Dišnika (Garešnice), Stevo Poznanović iz Kutinica (Garešnica) Bogdan Sarić iz Stupovače (Garešnica) i Milan Vujinović iz Male Bršljanice (Garešnica).⁴⁸

Cijela divizija je zaplijenila 6 teških mitraljeza, 10 puškomitraljeza, 20 automata, 2 laka minobacača — 60 mm, 320 pušaka, 50.000 metaka, 3 radio-stanice, 40 mina za laki bacač; uništila je 2 laka tenka i 1 kamion; ubila 116 neprijateljevih vojnika i 5 oficira i zarobila 220 legionara, ustaša i domobrana i 6 oficira. Vlastiti gubici: 31 mrtav, 67 ranjenih i desetina nestalih.

⁴⁶ Izvještaji štaba 16. brigade nakon završetka akcije. U jednom od njih piše: »Naši borci su toliko loše odjeveni i obučeni da se to ne da ni opisati, ali zarobljenike nisu skidali...«

Arhiv VII, reg. br. 56/19 i 4/24, k. 907A.

⁴⁷ Zbornik, tom V, knj. 11, dok. br. 45, str. 129; Arhiv VII, reg. br. 1/17, k. 907A.

⁴⁸ U izvještaju stoji 6 poginulih, a u knjigama poginulih — navedenih 8 drugova. Vjerovatno je naknadno utvrđeno da su poginula i 2 ranije svrstana u nestale.

Arhiv VII, reg. br. 9/1, RP k. 87, 3 i 4/2, RP k. 86.

No, značajnije od plijena i borbenih uspjeha bili su: postignuto jedinstvo, međusobno povezivanje i povjerenje, iskustvo, stupanj postignute borbenosti i vjera boraca i rukovodilaca u snagu i sposobnost brigada i divizije i za ovako krupne akcije kakva je bila borba za Voćin. Likvidacija voćinskog uporišta vrlo je povoljno uticala na narod Slavonije i stvorila uvjete za još uspješniji politički rad u narodu i mobilizaciju novih boraca.⁴⁹

Poslije napada na Voćin, jedinice 4. divizije, pa i 16. brigade, provele su izvjesno vrijeme na odmoru.⁵⁰

Do 15. siječnja, brigada je bila u Voćinu. Izvršeno je sređivanje jedinica, analizirani su protekli događaji (sa borcima i rukovodiocima), popravljena oprema i obavljene pripreme za nove akcije.⁵¹ Politički rad tih dana bio je takođe vrlo živ. Prorađeno je sa čitavim sastavom pismo štaba 4. divizije kojim je odati priznanje »za Voćin«.⁵² Sastav brigade je informiran o najnovijoj svjetskoj situaciji i uspjesima NOV i POJ; objašnjavan je značaj stvaranja divizija i korpusa, Prvog zasjedanja AVNOJ-a, razvoja organa narodne vlasti i izbora za NOO u Slavoniji. Pri tome, i na posebnim četnim i bataljonskim konferencijama, stalno se raspravljalo o budućim zadacima brigade i o potrebi daljeg međusobnog zbližavanja starih i novih boraca.

U Voćinu je formirana i grupa za propagandni i kulturno-prosvjetni rad, što se odmah i osjetilo. Izdato je 12 brojeva zidnih novina, dva puta su održane usmene novine,

⁴⁹ Izvještaj štaba 4. divizije.

Zbornik, tom V, knj. 11, str. 223.

U ustaško-domobranskim i njemačkim dokumentima se priznaje da je voćinska posada potpuno razbijena i da su svi pokušaji deblokade izvana propali. Od voćinske posade, u P. Slatinu su »stigla dva časnika i 176 momaka«, »u Čačince se probilo 60«, a ostali su nestali — 25 mrtvih, 51 ranjen i 300 nestalih. U napadima na zasjede bilo je 18 mrtvih, 26 ranjenih i 56 nestalih. U ukupnom broju to se uglavnom poklapa s podacima divizije.

Zbornik, tom V, knj. U, str. 377, 387 i 404.

⁵⁰ Prema izvještaju komesara 4. divizije, odmah nakon završetka voćinske akcije, štab divizije je organizirao i održao trodnevno vojno-političko savjetovanje sa štabovima svih brigada i bataljona radi analize rezultata i iskustava, te poduzimanja mjera za dalje jačanje divizije.

Zbornik, tom V, knj. 11, str. 223.

⁵¹ Arhiv VII. reg. br. 21/1, k. 907.

⁵² Isto, reg. br. 7—1 i 2/8, k. 907.

pripremljeno je izdavanje brigadnog lista, formirani su pjevački zborovi, analfabetski tečajevi i kulturno-prosvjetni odbori po četama i bataljonima. Podijeljene su i veće količine propagandnog materijala o međunarodnoj situaciji i AVNOJ-u, list »Omladinski borac« i dr.

Pojačan je i rad u narodu na objašnjavanju ciljeva NOB-a, značaja voćinske akcije i izbora za NOO. U Voćinu i Kraguju održana su i dva uspješna mitinga.⁵³

Na sređivanju i »kompletiranju« partijske i skojevske organizacije također se dosta radilo, tako da do 15. siječnja 1943. godine nije bilo ćelije bez sekretara i bataljona bez partijskog biroa i rukovodioca Skoja.

Brigada je u to vrijeme imala preko 700 boraca,⁵⁴ među njima 84 člana KPJ, 50 kandidata i preko 150 skojevac. U cjelini uzev, dvije trećine sastava brigade činili su omladinci i omladinke, pa se radu sa omladinom i poklanjala puna pažnja. Pored općeg rada i uticaja, svaki član Partije i Skoja bio je zadužen za neposredan rad sa nekoliko omladinaca.

»Izgrađenost partijaca i skojevaca su nedovoljni, jer su većinom mladi. No njihova odanost, borbenost i ponašanje su na visini. . .«, kaže se u partijskom izvještaju brigade od 17. siječnja 1943.⁵⁵

Vrijeme provedeno u Voćinu i kasnijih nekoliko dana do početka napada na prugu također je iskorišteno za otklanjanje slabosti i za bolju organizaciju informativne i obavještajne službe. Odmah nakon formiranja, štab 4. divizije je zatražio od brigada da predlože informativne oficire bataljona, a 10. siječnja, u toku voćinske akcije, dao im je opširno i sređeno uputstvo o organizaciji i radu informativne službe.⁵⁶

⁵³ Isto, reg. br. 5/19, 6—1/19 i 56/19, k. 907A; reg. br. 24—10, k. 892A.

⁵⁴ Poslije voćinske akcije, prema izvještaju njenog štaba, 16. brigada je imala 700 boraca naoružanih s 25 puškomitraljeza, 12 automata, 550 pušaka, 60 pištolja, 258 bombi, oko 30.000 raznih metaka i nešto eksploziva.

Arhiv VII, reg. br. 9/2, k. 1296.

⁵⁵ Arhiv CK SKH, NOB, film 5/88—90.

⁵⁶ U Sloveniji se tada obavještajni rad nazivao — informativnom službom, a kontraobavještajna i bezbjednosna djelatnost — obavještajnom službom.

Arhiv VII, reg. br. 11—1, k. 107.

Sa ovim uputstvom došla je u brigadu i instrukcija o obavještajnoj službi,⁵⁷ kojom se objašnjavaju njeni zadaci i ukazuje na politički rad sa ljudima koji nesvjesno griješe i zastranjuju, te naglašava odlučnija borba protiv neprijateljskih elemenata i njihovih pokušaja da za svoja zlodjela ocrne partizane kao uzročnike »mjera koje su morali poduzeti«. I ova instrukcija je bila predmet ozbiljnog razmatranja i političkog djelovanja u brigadi, a uslijedile su i određene organizaciono-kadrovske mjere na jačanju informativne i obavještajne djelatnosti brigade.⁵⁸

Pored odmora i navedenih aktivnosti, brigada je bila i u stalnom »kontaktu« sa neprijateljem. Naime, u Levinovcu i Pivnicama neprijatelj se zadržao do 11. siječnja naveče, a iznad sela Krivaje, Levinovca i Mačkovca on je ostao i sutradan. U uporište se povukao tek 13. siječnja prije podne.⁵⁹

Zbog toga je brigada morala biti budna i vršiti stalno osiguranje sa tih pravaca, držeći na položaju (naizmjenično) pojedine čete iz 1. i 2. bataljona. To je, dakako, remećilo odmor, rad i sređivanje tih jedinica, a 1. četa 1. bataljona je ostala na položaju u rejonu Lisičina sve do 13. siječnja, i tek je tada zamijenjena/⁶⁰

Prvih dana odmora (13. i 14. siječnja), u duhu naređenja štaba divizije, brigada je formirala i svoju bolničku četvu i za taj početni period ona se organizaciono kompletirala.⁶¹

MARS PREKO PSUNJA KA PRUZI BEOGRAD—ZAGREB

Tačno u pola noći 15/16. siječnja 1943. godine dobiveno je naređenje štaba divizije kojim se nalaže pokret u 08,00 sati 16. siječnja u pravcu sela Koturića i Budića i određuje prvo konačište — za 16. brigadu u selima Kotu-

⁵⁷ Isto, reg. br. 12—1, k. 107.

⁵⁸ Ova dva dokumenta štaba 4. divizije po kvaliteti su takva da i danas, a posebno za jedinice TO, predstavljaju značajnu vrijednost.

⁵⁹ Arhiv VII, reg. br. 8/2, k. 1296 i reg. br. 4/24, k. 907A.

⁶⁰ Izvještaj štaba brigade.

Arhiv VII, reg. br. 12/4, k. 907.

⁶¹ Isto, reg. br. 12/4, k. 907.

riću, Grđevici i Tisovcu (sekcija SI. Požega 1:100.000). Brigada je marširala samostalno, a stizanjem na cilj morala je odmah uhvatiti vezu sa štabom 4. divizije i štabovima ostalih brigada.⁶²

Nakon dostizanja naređenog marševskog cilja brigada je u 18,15 sati (16. siječnja) dobila naređenje (od štaba divizije) da tu ostane, odmori se, izliječi prehladene borce, pojača vojnopolitičke pripreme za nove akcije, analizira pozitivna i negativna iskustva iz dosadašnjih borbi i sa ovog marša i da organizira dobro borbena obezbeđenje.⁶³

Prema naređenju štaba 4. divizije, dobivenom 17. siječnja u 22,25 sati, 16. brigada je sutradan oko 13,00 sati izvršila dalji pokret pravcem s. Kričke — s. G. Sumetlica, gdje je predanila 19. siječnja (štab brigade i 3. bataljon u Cicvarama⁶⁴), a 20. siječnja nastavila marš preko Psunja u pravcu Čaprginaca, Širinaca i Pravoslavne Sagovine (sekcija Pakrac 1:100.000).

Ovim pokretima štab 4. divizije je dovodio jedinice u povoljniji položaj za ostvarenje naređenja Glavnog štaba Hrvatske u vezi sa četvrtom neprijateljskom ofenzivom i neposrednim napadom na željezničku prugu Beograd — Zagreb.⁶⁵ Uz put jedinice su prikupljale alat za rušenje pruge i plahte radi maskiranja. Štabovi su nastojali da brigom za smještaj, ishranu i odmor i podizanjem vedrine stvore u jedinicama što bolje raspoloženje za predstojeća složenja i teška borbena dejstva.

Kolika je pažnja poklonjena brizi za borce i pripremu napada na prugu pokazuju naređenja štaba divizije br.

⁶² Štab divizije je donio ovu odluku na osnovu obavještenja Glavnog štaba NOVH da neprijatelj koncentrira svoje snage prema oslobođenom teritoriju u namjeri da napadne Bihać i omete rad AVNOJ-a.

Zbornik, tom V, knj. 11, dok. br. 53, str. 152 i 153.

⁶³ Arhiv VII, reg. br. 8/8, k. 907 i reg. br. 10—2, k. 908.

⁶⁴ Tu je štab brigade s rukovodiocima 3. bataljona održao savjetovanje na kome su pretresani disciplina, red i odnos u jedinicama; uloga brigade i divizije i voćinska akcija; Vlado, sovjetski oficir, savjetnik u štabu, govorio je o Crvenoj armiji.

Arhiv VII, reg. br. 24—1, k. 908.

⁶⁵ Isto, reg. br. 26—1, k. 907.

64/43 i pismo od 19. siječnja 1943, kao i slično naređenje štaba 16. brigade,⁶⁶ koji su upućeni svim borcima i starješinama.

Ovim naređenjima se ukazuje štabovima brigada i bataljona i rukovodiocima da u toku i poslije ovako napornih marševa obrate pažnju i brigu na ishranu, odmor i smještaj boraca, pokažu puno razumijevanje za njihove teškoće, budu među njima, ohrabre ih i razvijaju duh samoprijedora i požrtvovanja. Primjeri nebrige kojih je ponegdje bilo oštro su kritizirani. Kritizirana je i nedovoljna aktivnost nekih štabova u prikupljanju alata za rušenje pruge, te nepažnja pojedinih štabova u saobraćaju sa komandama područja.⁶⁷

U pismu, kojim se obraća svom sastavu, štab 4. divizije odao je jedinicama visoko priznanje za moral, borbenost, izvršenje zadataka i ogromne napore uložene na maršu po velikoj hladnoći, snijegu i nevremenu. Ukazujući na držanje i borbenost glavnine NOV tokom bitke za ranjenike, pozvao je borce i rukovodioce da budu još čvršći, odlučniji i borbeniji.

O stanju divizije tih dana, pa i 16. brigade, govore i nekoliko slijedećih konstatacija i ocjena iz izvještaja Glavnom štabu NOVH (22. siječnja 1943) upućenog od strane političkog komesara divizije: »Borbena sposobnost je na velikoj visini, moralno raspoloženje je odlično, a naročito poslije voćinske akcije«. .. »Drugi bataljon 16. NO brigade ravan je bataljonima dvanaeste«... »Odanost boraca je velika« . . . Naporni marš preko Papuka, Ravne gore i Psunja po snijegu dubokom 40 cm nije demoralisao borce. .. Primjeri heroizma su mnogobrojni. . . Higijensko i zdravstveno stanje je loše, velika većina boraca nema dva para veša,

⁶⁶ Isto, reg. br. 9—1/8, k. 908 i reg. br. 7/19, k. 907A.

⁶⁷ Riječ je o njihovom nekorektnom i naredbodavnom odnosu, vraćanju dobivene popune, traženju bolje i si. Zbog toga se dozvoljava kontaktiranje samo preko štaba divizije i štabova brigada. Arhiv VII, reg. broj 9—1/8, k. 907 i reg. br. 7/19, k. 907A.

Iz kasnijih dokumenata se vidi da su ova naređenja bila stalno prisutna u brigadi i da se rad s ljudima, prije svega politički, odvijao i u toku pokreta — izvještaj političkog komesara 4. divizije i 16. brigade.

Arhiv VII, reg. br. 57—1, 2/19, k. 907A.

a oko 200 ih je bez obuće ili u sasvim dokrajčenim cipelama i opancima. .. Ishrana ne zadovoljava. ...» »Uprkos svemu moral, borbenost i disciplina su dobri«.⁶⁸

Pored mnogih priprema za borbu na pruzi vršenih u toku pokreta 21. i 22. siječnja, u brigadi su izvršene i one najneposrednije pripreme za napad i zasjede. Dotjerivani su oružje, municija i alat za rušenje pruge. Popravljana je lična oprema. Održavani su sastanci sa rukovodiocima i borcima i na njima objašnjavani zadaci i značaj predstojećih borbi na pruzi za snage NOV u Bosni.

U toku 22. siječnja prorađeno je (sa svim jedinicama) i pismo štaba divizije koje je podstaklo sva ova i posebno pitanje rada štabova u toku borbi.⁶⁹

Toga dana oko podne, štab 16. brigade obavještava štab 4. divizije da je zadatak za napad na prugu potpuno razrađen i da se pripreme privode kraju. Posebna pažnja poklonjena je vezi, tehnici rušenja i političkim priprema. Stab brigade nalazio se u Gornjoj Trnavi.⁷⁰

Istog dana, u brigadu je došao oficir Crvene armije u stojstvu vojno-političkog instruktora⁷¹ i ostao u njoj do 10. ožujka te godine, kada je povučen u Glavni štab Hrvatske.

NAPAD NA PRUGU

Napad na prugu Beograd — Zagreb otpočeo je 22. siječnja u 22,00 sati. Naređenjem štaba 4. divizije⁷² preciziran je zadatak da se razori što veći dio pruge na sektoru Nova Gradiška — Novska i likvidiraju neprijateljska uporišta u selima Dragaliću, Okučanima, Rajiću, Roždaniku, Borovi, Paklenici (sekcija Pakrac i SI. Požega 1:100.000). Ovom akcijom i rušenjem glavne pruge i tt veza, neposredno se pritalo u pomoć našim snagama na Baniji, Kordunu i Bosni, koje su vodile ogorčene borbe u sklopu tzv. četvrte neprijateljske ofanzive.

⁶⁸ Isto, reg. br. 57—1, 2/19, k. 907A.

⁶⁹ Isto, reg. br. 8—1/19, k. 907A.

⁷⁰ Isto, reg. br. 11/2, k. 1296.

⁷¹ Isto, reg. br. 2/5, k. 892.

⁷² Zbornik, tom V, knj. U, dok. 63, str. 182—186.

Dvanaesta brigada je napadala Okučane, a 16. brigada ž. stanicu Dragalić, rušila prugu i tt veze i vršila osiguranje od Nove i Stare Gradiške. Sedamnaesta je napadala ostala uporišta.

Konkretni zadaci jedinica 16. brigade bili su:

Prvi bataljon je trebao postaviti zasjedu u Dubovcu prema Staroj Gradiški, i spriječiti da neprijatelju stigne pomoć sa te strane. Dio snaga ovog bataljona trebalo je da likvidira neprijatelja koji se nalazio u Haldikovoj pilani i da se poslije priključi svom bataljonu. Na svoj položaj bataljon je nastupao poljskim putem sa k. 223 preko sela Kosovca i pruge od južne strane Dubovca. Pri tom je morao imati stalnu vezu sa jedinicama 12. brigade koje su napadale željezničku stanicu Okučane.

Drugi bataljon je imao da postavi zasjedu na pruži i putu prema Novoj Gradiški, kod sela Mašića radi sprječavanja dolaska pomoći neprijatelju s te strane.

Treći bataljon je dobio zadatak da likvidira ž. stanicu Dragalić, a zatim da pristupi rušenju pruge na prostoru istočno i zapadno od željezničke stanice.

Šesnaesta brigada je imala i zadatak da kontrolira (patrolama) prostor između Katoličke Šagovine i Mašića radi obezbeđenja jedinica od dejstva neprijatelja s leđa.

Povlačenje bez naređenja je izričito zabranjeno, a i tada samo uz punu odgovornost prema zadatku i jedinicama koje su udaljene, kako ne bi bile dovedene u težak položaj.⁷³

Iz izvyještaja štaba 16. brigade, poslanog 4. diviziji 24. siječnja,⁷⁴ i iz pisma štaba divizije sekretaru CK KPH o rezultatima napada na komunikaciju Beograd — Zagreb,⁷⁵ vidi se da je brigada svoj zadatak uspješno izvršila.

Prvi bataljon je na vrijeme i na određenom mjestu postavio zasjedu i likvidirao neprijatelja u Haldikovoj pi-

⁷³ U Arhivu Vojnoistorijskog instituta nema zapovijesti štaba brigade za ovaj napad, no, iz detaljne zapovijesti štaba divizije (Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 65), opredjeljenja, raspored i zadaci jedinica su jasno uočljivi.

⁷⁴ Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 86, str. 238—240.

⁷⁵ Isto, dok. 93, str. 257 i 258.

lani, ali pilanu nije zapalio kako jedinice 12. brigade koje su iz tog pravca napadale uporište u Okučanima ne bi bile osvijetljene. Bataljon je porušio oko 150 stubova tt veza, isjekao žice i rušenjem drveća zapriječio put od St. Gradiške, a ujutro, kada je oko 8,00 sati neprijatelj napao zasjedu (pojavio se sa nekoliko kolona tim pravcem), bataljon ga je dočekao žestokom vatrom i odbio, zapalivši mu i jedan kamion.

Drugi bataljon je također postavio zasjedu na vrijeme i otpočeo rušenje pruge, puta i tt veza. Međutim, oko 24,00 sata naišao je oklopni vlak⁷⁶ pa je dalje zapriječavanje onemogućeno. Kako zbog rušenja oklopni voz nije mogao dalje, neprijatelj se iskrcao i u streljačkom stroju oprezno nastupao prema zasjedi. Bataljon ga je pustio na oko 100 m, a zatim otvorio snažnu i iznenadnu vatru i zaustavio. Sa manjim i većim prekidima borba je trajala oko 3 sata. Uvidjevši da ne može dalje, neprijatelj se povukao, ukrcao u oklopni vlak i udaljio ka N. Gradiški.

Treći bataljon je u svom napadu na ž. stanicu Dragalić zakasnio 10 minuta, no nakon dva i po sata borbe stanica je likvidirana i zapaljena. Uništena su sva željeznička postrojenja i zapaljeno je 20 vagona. Kako se iz mnogih kuća u selu pripucavalo, počela je pretraga sela. Jedna četa je satjerala neprijatelja iz kuća u školu, ali škola se nije mogla likvidirati bez većih žrtava, pa se od toga odustalo.

Prema podacima iz divizijske zapovijesti za napad, u Dragaliću je bilo oko 40 domaćih ustaša. Međutim, bilo je tu i Nijemaca i domobrana.⁷⁷

U borbama za Dragalić i na zasjedama zarobljeno je 56 ustaša i domobrana, a ubijeno i ranjeno više neprijateljevih vojnika.⁷⁸ Zaplijenjeno je 35 automata, 30 pušaka, 28 bombi, 3 pištolja, 800 metaka, 8 vagona neprerađenog duhana, 2 vagona suhih šljiva, 1 vagon neprerađenog pa-

⁷⁶ Riječ je o dijelovima 823. njemačkog bataljona i o oklopnom vlaku iz Slavonskog Broda s posadom od 180 njemačkih vojnika.

⁷⁷ Zbornik, tom V, knj. U, dok. 186, str. 474.

⁷⁸ Te gubitke i »nestanak« posade u Dragaliću priznaje i opunomoćeni general u Hrvatskoj.

Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 202, str. 511.

Ukupni »Hrvatski (misli se na ustaško-domobranske — primjedba autora) i Njemački gubici«, prema jednom neprijateljevom

rađajza, 4 vagona čaja i dr. No, evakuirano je samo oko 3 vagona duhana i nekoliko vreća suhih šljiva, a sve ostalo je zapaljeno.

Gubici brigade su bili: 11 mrtvih, 12 ranjenih i 4 zarobljena.

Poginuli iz 1. bataljona su sahranjeni u Dubovcu, a iz 3. bataljona i ranjenici koji su kasnije umrli u Trnavi.

U ovoj borbi posebno se istakla novoformirana bolnička četa brigade. Izvlačeći svoje ranjene drugove, poginuo je jedan a ranjeno je 5 bolničara i bolničarki. Tu se ističe primjer četvero bolničara i bolničarki koji su ranjeni u pokušaju da izvuku jednog ranjenog borca.

Veza je dobro funkcionirala između štaba brigade i 2. i 3. bataljona, a sa 1. bataljonom bilo je teškoća zbog pruge koju je trebalo prelaziti. Kuriri za diviziju su upućivani redovno, ali su odatle stizali rijetko, pa su i naređenja kasnila. Na primjer, naređenje za povlačenje⁷⁹ poslano iz divizije 23. siječnja u 02,31 sat primljeno je u brigadu u 05,40 sati, tako da se njene jedinice nisu mogle povući prema planu i u 12,00 sati štab brigade nije znao ništa o svom 1. bataljonu u rejonu Dubovca.⁸⁰ U izvještaju o rezultatima napada na prugu,⁸¹ štab brigade se žali i na slabu vezu sa 12. brigadom, sa kojom je veza uhvaćena samo jednom. »... 12. brigada je povukla svoje jedinice, a da o tome nije izvjestila našu zasjeđu,⁸² što je moglo imati kobnih posljedica po bataljon«.

izvještaju, od N. Gradiške do Okučana bili su: 23 mrtva, 32 ranjena i 72 nestala.

Zbornik, tom V, knj. U, dok. 202, str. 511.

Prema podacima 4. divizije, međutim, tu je ubijeno preko 120 i zarobljeno 118 neprijateljevih vojnika, što je mnogo vjerovatnije. Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 93, strana 258.

⁷⁹ Arhiv VII, reg. br. 1—4, k. 908 i 27—3, k. 1296.

⁸⁰ Isto, reg. br. 13/2, k. 1296.

⁸¹ Zbomik, tom V, knj. 11, dok. 86.

⁸² Riječ je o 1. bataljonu koji se s položaja (južna granica sela Dubovca) povukao organizirano tek u 14.00 i pri povlačenju imao jednog mrtvog i dva ranjena od dejstva aviona.

Arhiv, reg. br. 15/2, k. 1296.

Za tu jedinicu i komanda 2. domobranskog korpusa kaže da je ostala posljednja u zoni i vodila borbu kod Gornjih Bogićevaca. kad su se sve snage 4. divizije već povukle.

Zbornik, tom V, knj. U, dok. 186, str. 477.

Moral i borbenost jedinica brigade bili su na visini. Iako je bilo veoma hladno (-10°), a borba teška, nije bilo slučajeva straha i kolebanja. Disciplina je također zadovoljavala, a zadaci su izvršavani savjesno. Jedino je kod 2. bataljona bilo preranog otvaranja vatre i nedovoljne štednje municije. Ranije greške oko svlačenja zarobljenika, još u toku borbe nisu se ponovile. To se ovoga puta činilo tek nakon zavreštka akcije i odobrenja štaba. Ukratko, i prema ocjeni štaba brigade i prema ocjeni štaba 4. divizije, brigada je potpuno izvršila svoj zadatak. Jedino zbog iznenadnog nailaska oklopnog voza i pomanjkanja odgovarajućeg alata⁸³ nije bila u mogućnosti da poruši sve što je bilo planirano.

Svojim proglasom od 24. siječnja 1943, štab divizije odao je priznanje svim borcima i rukovodiocima za izvanredno držanje u ovoj krvavoj osmosatnoj borbi.⁸⁴

Oduševljenje i riješenost su bili takvi da su mnogi izjavljivali da neprijatelj samo preko mrtvih može proći. Taj svoj zavjet oni su i ispunili. U ovoj borbi su i štabovi bataljona radili bolje, a i politički komesari su uspješno djelovali u toku borbe. Osjetilo se i veće povjerenje boraca u svoje starješine i štabove.⁸⁵

I 23. i 24. siječnja 16. brigada je provela u borbenim dejstvima, vezanim za prethodnu noć,⁸⁶ dok je noću između 24. i 25. siječnja na njenom sektoru bilo mirno.

Štab brigade je odlučio da 25. siječnja napadne selo Smrtić, u kome se nalazila 24. četa 5. pješačke domobranske pukovnije i jedan vod ustaša iz 4. bataljona ustaške pripreme.⁸⁷

⁸³ Arhiv VII, reg. br. 9—1/10, k. 907A; Zbornik, tom V, knj. U, dok. 78 i 79.

⁸⁴ Arhiv VII, reg. br. 37/1, f. k. 1756—4.

⁸⁵ Izvještaj političkog komesara brigade.

Arhiv VII, reg. br. 1—4, k. 908.

⁸⁶ U toku 24. siječnja dijelovi 2/16. brigade su vodili borbu na Mašićkom brdu, 6 km sjeverozapadno od Nove Gradiške.

Zbornik, tom V, knj. U, dok. 187, str. 479.

Izvještaj štaba 4. divizije od 12. ožujka 1943.

Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 187.

⁸⁷ Riječ je o prvoj četi tog bataljona.

Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 220, str. 560.

Napad je otpočeo u 20,45 sati, a izveli su ga 1. bataljon i 1. četa 3. bataljona. Ostale snage brigade raspoređene su u zasjede radi sprečavanja bjekstva neprijateljskih vojnika iz uporišta i intervencije ka uporištu izvana.⁸⁸ Uspjeh u ovom napadu trebalo je da brigadi obezbijedi obuću i odjeću, u čemu je veoma oskudijevala.

Akcija je počela dobro i dva voda 24. čete 5. pukovnije su bila prinuđena na povlačenje. No, uspjeli su pobjeći preko položaja 1. čete 3. bataljona, koja se, poslije ranjavanja komandira nekako »rastresla«.⁸⁹ Ustaški vod i 3. vod 24. čete 5. pješadijske pukovnije su takođe pružili ogorčen otpor. Njihovo držanje je stvorilo vrijeme ustašama i domobranima iz Nove Gradiške, Dragalića i Medara da interveniraju.⁹⁰ I napad koji je brigada izvela 26. siječnja u 03.00 sata također je odbijen. Brigada je imala 5 lakše ranjenih, a neprijatelj dvojicu mrtvih i 3 ranjene ustaše.⁹¹

NOVI NAPADI NA PRUGU

Prema direktivi sekretara CK KPH o daljem pritisku na prugu, radi pomoći našim jedinicama koje su odoljevale četvrtoj ofenzivi, štab 4. divizije pojačano usmjerava svoje brigade na prugu Beograd — Zagreb. Dvadeset i petoga siječnja, pored Šesnaeste, prugu napada i 17. brigada, a uoči 27. siječnja na nju se ponovo sručila čitava divizija.

Prema naređenju štaba divizije⁹² od 26. siječnja 1943, pod udar je stavljen sektor Novska — Nova Gradiška. Cilj je bio da se razori što veći dio pruge na oba kolosjeka, »polomi i uništi što veći dio tt veza« i likvidira neprijateljsko uporište u Smrtiću.

Sedamnaesta je dejstvovala na sektoru Paklenica — Rajić, a 12. brigada na sektoru Rajić — Okučani, kao obezbjeđenje od Lipika.

⁸⁸ Arhiv VII, reg. br. 18—2, k. 908.

⁸⁹ Isto, reg. br. 19—2, k. 908.

⁹⁰ Prvi vod 1. čete 11. bataljona ustaške pripreme iz Nove Gradiške, 6. jurišna četa iz sela Dragalića i 1. vod 8. jurišne čete iz sela Medara.

⁹¹ Izvještaj zapovjedništva ustaške pripreme iz Nove Gradiške. Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 220 i dok. 77 i 78.

⁹² Isto, dok. 100, str. 268.

Šesnaesta, sa 4. bataljonom 12. brigade, napadala je neprijateljsko uporište u Smrtiću i vršila potrebna obezbjeđenja tog napada. Prvi i 2. bataljon napadali su uporište. Prvi sa sjeverozapada ka putu, a 2. sa samo jednom četom sa jugozapada od puta, dok je glavninom opkoljavao selo, kako bi spriječio bjekstvo neprijatelja iz uporišta. Treći bataljon je sa jednim teškim mitraljezom, držao zasjedu prema Medarima i Dragaliću, a 4. bataljon 12. brigade zasjedu prema Gornjim Bogićevcima i Okučanima sa zadatkom da spriječi prodor vanjskog neprijatelja i hvata bandu iz uporišta.

Ukoliko bi neprijatelj pobjegao prije napada ili bi uporište bilo brzo likvidirano, snage 16. brigade i 4. bataljona 12. brigade odmah bi se spustile na prugu i rušile ju između Okučana i Nove Gradiške, i to u slijedećem rasporedu: Prvi bataljon sa 1/4 bataljona 12. brigade i jednim teškim mitraljezom (u daljem tekstu tm) vrši osiguranje prema Okučanima sa linije k. 112 — s. Bogićevci; Drugi, ruši prugu istočno i zapadno od ž. stanice Dragalić; Treći sa 2/4 bataljona 12. brigade i 1 tm sa linije k. 113 — k. 184 obezbjeđuje pravac od Nove Gradiške; a Četvrti bataljon 12. brigade (bez dvije čete) čini rezervu štaba brigade. Sve zasjede morale su biti pojačane puškomitraljezima iz jedinica određenih za rušenje pruge.

Napadom na Smrtić i kasnijim rušenjem pruge na ovom sektoru, rukovodio je Operativni štab koji su sačinjavali štab 16. i načelnik štaba 12. udarne brigade.⁹³

Početak napada je određen za 27. siječanj 1943, u 21,00, a povlačenje za 28. siječanj u 05,00 sati u polazne baze u borbenom rasporedu, vodeći računa da se prvo povuku najudaljenije jedinice, a onda one bliže raspoređene.⁹⁴

U Smrtiću se u to vrijeme nalazila i jedna četa ustaša.⁹⁵

⁹³ Gedeon Bogdanović Geco, narodni heroj, general-major JNA u mirovini.

⁹⁴ Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 100, str. 269 i 270.

⁹⁵ Dva voda iz 11. bojne i jedan vod iz 4. bojne, a 24. satnija 5. pješačke pukovnije je smijenjena i povučena.

Zbornik,, tom V, knj. 11, dok. 220, str. 561.

Napad 1. i 2. bataljona je otpočeo na vrijeme, a i zasjede ostalih bataljona su na vrijeme postavljene. Prema predviđenom planu, 1. bataljon je počeo čišćenje uporišta, zauzimajući kuću po kuću i potiskujući neprijatelja ka putu od kuda je napadao 2. bataljon. Kada se sudario sa 2. bataljonom, neprijatelj nije imao kud, nego je posjeo četiri zgrade i pružio snažan otpor. Juriše 1. i 2. bataljona (jedna četa) odbijao je jakim mitraljeskom vatrom i bacanjem bombi.

Drugi bataljon (bez jedne čete), koji je imao zadatak da opkoli selo i spriječi bjekstvo neprijatelja iz uporišta, povukao se oko 03,00 sata sa svojih položaja na sjeverni rub sela. Njegova četa, koja je bila najbliža pruži, dobila je mitraljesku vatru s leđa. Poslije pogibije komandira čete uskomešala se, a zatim je uslijedilo i povlačenje bataljona.

Na 3. bataljon u zasjedi prema Medarima naišla je 28. siječnja oko 01,00 sati neprijateljska jedinica koja je išla u pomoć uporištu u Smrtiću,⁹⁰ ali je snažnom vatrom odbijena i više se nije pojavljivala.

Prema 4. bataljonu 12. brigade neprijatelj iz Okučana u toku cijele noći nije kretao.

Prema ocjeni štaba 16. brigade akcija na Smrtić nije sasvim uspjela. Razloga je bilo više. Međutim, sporo djelovanje jedinica 1. bataljona, koje su se dugo zadržavale radi čišćenja pojedinih kuća, izgleda da je bilo presudno. Njihovo oklijevanje neprijatelj je iskoristio da posjedne najtvrdje zgrade i organizira snažan otpor. Kada se četa 2. bataljona poslije vatre s leđa povukla, neprijatelj, već blokiran i sabijen u nekoliko kuća, ponovo se razmilio po selu. I slaba veza između četa i štabova nekih bataljona pridonijela je neuspjehu akcije. Povlačenje i evakuacija ranjenika izvršeni su pravilno i na vreme.⁹⁷

⁹⁶ Iz čete 5. pješačke pukovnije 30—50 ljudi, ubijen 1 podoficir i zarobljen 1 domobran.

⁹⁷ Izvještaj štaba 16. brigade.

Zbornik, tom V, knj. dok. 104, str. 276 i 277.

Gubici brigade su 2 mrtva i 8 ranjenih, a neprijateljski oko 40 mrtvih i ranjenih.⁹⁸

Usprkos svim ovim propustima, dejstvo divizije na prugu Beograd — Zagreb je postiglo cilj i krajnje uznemirilo ustaško-domobransko i njemačko komandovanje.

Poslije prvog napada, pruga nije radila 48 sati, a i narednih noći je ponovo onesposobljavana, što je veoma poremetilo transport trupa i materijala na ovoj najznačajnijoj saobraćajnici."

Neprijatelj sada za zaštitu pruge angažira snage sa šireg područja. Neposredno u uporišta, na ovom dijelu pruge, dovedeno je nekoliko ustaško-domobranskih ojačanih četa i jedna četa 130. rezervnog grenadirskog puka iz Petrinje;¹⁰⁰ predviđeno je i dovlačenje jednog »Hrvatskog« regrutnog bataljona iz Zagreba (na liniji Nova Gradiška — Novska), a od komandanta 714. pešadijske njemačke divizije tražena su ojačanja uporišta u Novoj Gradiški i Okučanima.¹⁰¹

U intervencijama i borbama s jedinicama 4. divizije, radi njihovog odbacivanja sa prostora između Nove Gradiške, Novske i Lipika, angažirane su još jače snage — gotovo cijela Prva gorska divizija NDH,¹⁰² dijelovi 187. rezervne njemačke divizije,¹⁰³ 5. bataljon 5. lovačkog puka, 2. jurišni bataljon (ustaški) i 2. bataljon 4. lovačkog puka.¹⁰⁴ Neprijatelj je shvatio namjeru partizana i činio je velike napore da ih u toj namjeri onemogućí protivnapadima s raznih strana.

⁹⁸ Isto, str. 277.

Prema neprijateljevom izvoru, međutim, njihovi gubici u ovoj borbi iznose 3 mrtva, jedan nestao i 2 ranjena, što predstavlja veliku razliku da bi se mogao izvesti valjan zaključak.

Zbornik, tom V, knj. U, dok. 220, str. 561.

⁹⁹ Isto, dok. 93, str. 258.

¹⁰⁰ Isto, dok. 206, str. 519 i dok. 220, str. 560.

¹⁰¹ Izvještaj njemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj. Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 218, str. 555—557.

¹⁰² Isto, dok. 174, str. 452.

¹⁰³ Isto, dok. 185, str. 475.

¹⁰⁴ Druga bojna 4. pukovnije je transportirana za Osijek, ali je zbog napada na prugu zadržana u Novoj Kapeli Batrini.

Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 213, str. 543.

¹⁰⁵ Isto, knj. 13, dok. str. 122.

Ukupna jačina neprijatelja koji je napadao 4. diviziju i pokušavao da zaštiti prugu iznosila je 6.000 do 7.000 ljudi, a sa snagama koncentriranim za obranu njegov broj je dostizao 12.000 do 15.000 vojnika.¹⁰⁵

Jedinice 16. brigade su, između napada na prugu i uporišta, bile u stalnoj akciji: vršile izviđanja i obezbjeđenja, i vodile borbe sa neprijateljskim snagama koje su napadale iz svojih uporišta. Takva borba je vođena na Mašičkom brdu, 24. siječnja, a dva dana kasnije u rejonu Pravoslavne Šagovine (7 km sjeveroistočno od Okučana).

Borbe sa raznim neprijateljevim dijelovima vodile su tih dana sve jedinice divizije.

Da bi izbjegao teške frontalne borbe, štab divizije je odlučio da izvrši pokret preko Psunja, Papuka i Bilo-gore u Moslavinu. Prije toga se obratio svim brigadama pismom (29. siječnja) u kome se osvrnuo na protekla dejstva i dao im uputstva za buduće borbe pod nazivom »Prvi zadatak«.¹⁰⁶ Tim aktom štab divizije ukazuje na činjenicu da su jedinice uspješno djelovale u napadima na uporišta, ali i da se nisu snalazile u borbi sa neprijateljem kad je izlazio iz uporišta.

Naređenje za prvi pokret, u duhu zamisli o prebacivanju divizije na Bilo-goru i u Moslavinu, brigade su također dobile 29. siječnja, a pokret je trebalo izvršiti 30. u 08,00 čati.

Šesnaesta brigada je iz rejona sela Šagovina — Širinci imala zadatak da se prebaci u rejone sela Lještana (jedan bataljon), Bijele Stijene (jedan bataljon) i Trakovac (jedan bataljon).¹⁰⁷

No, 30. siječnja ujutru neprijateljevi dijelovi iz Smrtića su krenuli u pravcu Širinaca (gdje su do pokreta bile jedinice 16. brigade), upali u selo i produžili ka Bobarama. Štab 16. brigade je dobio zadatak da odmah uputi dio snaga u tom pravcu i obezbijedi čvrstu vezu svojih jedi-

¹⁰⁶ Uputstvo — upozorenje »Prvi zadatak«, pominje se u mnogim divizijskim dokumentima.

Arhiv VII, reg. br. 13—1/8, k. 907.

¹⁰⁷ Isto, reg. br. 30/1, k. 907.

nica (u Bijeloj Stijeni) s jedinicama 17. brigade (u Kovačevcu), radi uspješnog pariranja neprijatelju.¹⁰⁸ (sve sekcije Pakrac 1:100.000).

Toga dana je u Benkovac došlo 7 kamiona s Nijemcima, a neprijateljevi avioni su bombardirali sela Pravoslavnu Šagovinu, Širince, Bijelu Stijenu i Kričke. Jedinice brigade su imale 3 lakše ranjena, a više civila je poginulo.¹⁰⁹

Rano ujutro, 31. siječnja, jedinice 4. divizije su došle u sukob s jakim snagama koje su od Rajića i Okučana kretale prema širem rejonu. Bijele Stijene i od Lipika ka selima Donjem Čagliću i Bukovčanima. To su bili dijelovi 1. gorske divizije i grupa majora Krausa.¹¹⁰ Tog dana 12 aviona je ponovo tuklo sela Bijelu Stijenu i Kričke¹¹¹ i bacalo letke s pozivom na predaju. Štab divizije (kao i štab brigade) odmah je objasnio svom sastavu što znači ovaj potez okupatora i pozvao sve jedinice da »noćasnjom bor-
bom«¹¹² daju dostojan odgovor na ovaj podmukli gest.

NEKA ISKUSTVA I STANJE U BRIGADI

Usporedo sa borbama na pruži i u njenom zahvatu, u Šesnaestoj je tekao živ rad na vojničkom obučavanju, sređivanju jedinica i podizanju moralno-političke svijesti. Sve čete su izvele određenu obuku i vježbe u rukovanju oružjem. Kod više jedinica održana su predavanja »o tenkovima i načinu borbe protiv njih«. Održano je i više konferencija na kojima je raspravljano o iskustvima iz borbi i rukovođenju. Znatno je učinjeno i u razvijanju vojničkog duha i discipline. Politički komesari, delegati i sekretari partijskih organizacija koristili su svaki trenutak da objasne

¹⁰⁸ Isto, reg. br. 31/1, k. 907.

¹⁰⁹ Isto, reg. br. 23—2, k. 908 i reg. br. 13—1/3, k. 907.

¹¹⁰ Borbena grupa majora Krausa formirana je posljednjih dana siječnja radi napada na jedinice 4. divizije. Sastojala se od jednog njemačkog, dva lovačka i jednog jurišnog ustaškog bataljona.

Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 213, str. 543 i knj. 13, dok. 119, str. 389.

¹¹¹ Arhiv VII, reg. br. 13—1/3, k. 907.

¹¹² Isto, reg. br. 8—1/5, k. 1486.

situaciju, zadatke jedinica, značaj osnivanja AVNOJ-a i pomoći našim snagama koje se bore u četvrtoj neprijateljskoj ofenzivi, te značaj izbora i način glasanja za narodnooslobodilačke odbore. Raskrinkavali su izbjegličku vladu u Londonu i Dražu Mihailovića, itd. Kako je u brigadu stupio znatan broj novih boraca, mahom omladinaca, ponovo su objašnjavani ciljevi NOB i tko njome rukovodi. Četni i vodni sastanci, kao oblik vaspitanja i kolektivnog utjecaja, usprkos borbi i stalne angažiranosti, redovno su održavani.

Aktivni su bili i partijski biroi i ćelije. Prije i poslije svakog zadatka oni su održavali sastanke i insistirali na tome da komunisti primjerom utiču na ostale borce.

Živnuo je i kulturno-prosvjetni rad. U svim bataljonima su formirani pjevački zborovi i recitatorske grupe, održavani analfabetski tečajevi, pripremljene prve usmene i dva broja zidnih novina, a agitprop u brigadi je okupio znatan broj saradnika.

Sa političkim komesarima i partijskim sekretarima je održano više konferencija, na kojima su razmatrana aktuelna pitanja, iskustva i slabosti u političkom i partijskom radu, a posebno u političkoj pripremi svake pojedine akcije i podizanja borbenog raspoloženja partizana. Aktivnost političkih komesara, članova Partije i skojevaca je povoljno utjecala na njihov ugled i kod boraca i kod vojnih rukovodilaca, pa su i odnosi bolje usklađivani.

Vojne starješine, zaključuje štab brigade, stiču sve više iskustva, samo se izrazito plaše odgovornosti i velikih žrtava, tako da često i zbog toga ne donose odgovarajuće odluke. Jednostavno se plaše da prime teški mitraljez da ga u borbi navodno ne izgube. Preduzeto je sve da im se objasni nepravilnost takvog držanja, »jer naša borba traži smjelost i velike žrtve«, pogotovo kada se ima na umu da nemamo potrebno naoružanje za ovako težak rat. Popravljale su se postepeno i informativna i obavještajna služba.

Politička aktivnost u narodu također je živnula. Održani su mitinzi u selima Koturićima, Tišovcu, Orljavcu, Prgomelju, Jakovcima, Krički, Gornjoj Šumetlici, Čaprgincima, Širincima i Pravoslavnoj Šagovini.

Sve to, unatoč teškoćama, zimi, slaboj obući, odjeći, ishrani, lošem držanju stanovništva pojedinih sela i dr., imalo je za posljedicu jačanje političke svijesti, morala i spremnosti za izvršenje borbenih zadataka.¹¹³

Prema izvještaju zamjenika komesara 16. brigade od 1. veljače, očividno je da se partijska organizacija brigade, iako mlada, uporno borila da što veći prilog jačanju svoje brigade. Da je bilo više iskustva i političkog obrazovanja, uspjesi bi bili znatno bolji. No, pri kraju siječnja, rad biroa i ćelija već je postao sadržajni, a Škoj se naročito razmahnuo u političkom i kulturno-prosvjetnom radu. Komunisti i skojevci su u borbama služili kao primjer. Od članova KPJ poginuo je jedan, a šest ih je ranjeno, od kandidata poginula su dva, a od svih poginulih u siječnju, odnosno od formiranja brigade — oko 2/3 su bili skojevci.¹¹⁴

Tih dana, upravo 30. siječnja 1943. godine, brojno stanje brigade¹¹⁵ izgledalo je ovako:

Jedinica		16. brigada	17. brigada	18. brigada	19. brigada	20. brigada
Po spisku	muškaraca	65	231	210	156	662
	žena	25	23	24	29	101
U rashodu	muškaraca	—	22	10	—	32
	žena	—	1	—	—	1
Na licu	muškaraca	65	209	200	156	630
		25	22	24	29	100

¹¹³ Isto, reg. br. 22—2, k. 908 i reg. br. 2—4, k. 908; Arhiv CK KPH, NOB, mikrofilm 5/88—90.

¹¹⁴ Arhiv CK KPH, NOB, mikrofilm 5/92—94.

¹¹⁵ Arhiv VII, reg. br. 15—1/7, k. 907.

Toga dana brigada je, osim s nešto više od 200 bombi, raspolagala ovim naoružanjem i municijom:¹¹⁶

Jedinica	1 B o r a c i	Puške 7,9 manli- her	Puškog ljezi	3 d	Pištoli
Štab i pri- štapske je- dinice	6/420	21/740	19/402		12/98
1. bataljon	2/142	163/4835	19/840	8/1280	— 21/175
2. bataljon	3/107	178/3550	22/375	9/3000	— 18/150
3. bataljon	3/150	153/7102	19/650	9/2690	1/12 12/71
<u>S v e g a</u>	<u>14/819</u>	<u>515/16227</u>	<u>79/2267</u>	<u>26/6970</u>	<u>1/12 63/494</u>

(u imenitelju je iskazana količina municije)

Brojno stanje članova KPJ 31. siječnja 1943. bilo je: članova KP 95, kandidata za članove KP 61, skojevaca 186. Samo toga mjeseca u KP je primljeno 12 članova, za kandidate KP 13 i u Skoj oko 30 boraca i starješina. U 1. i 2. bataljonu prevladano je sektaštvo prema mladim i istaknutim borcima, ali u 3. bataljonu za čitav mjesec dana niko nije primljen ni u Skoj, niti u Partiju.¹¹⁷

NAPAD NA UPORIŠTE U PAKRACU (sekcija Pakrac 1:100.000)

Da bi neprijatelja što prije ponovo sabio u uporišta, štab 4. divizije odlučuje da prije odlaska za Moslavinu napadne i likvidira neprijatelja u Pakracu.

Naređenje za napad brigade su dobile 31. siječnja popodne, a napad je trebalo otpočeti 1. veljače u 23,00 sata. Prema tom naređenju,¹¹⁸ 12. brigada je s tri bataljona bila u napadu, a s jednim u zasjedi; 17. brigada s dva bataljona

¹¹⁰ Ista reg. br. 18/2, k. 1296.

^{1,7} Arhiv CK KPH, NOB, mikrofilm 5/92—94.

^{ns} Zbornik, tom V, knj. 11, dok. 119, str. 308 i 313.

u napadu i jednim u zasjedi, a Šesnaesta dijelom u napadu i glavinom u zasjedi. Njene jedinice su imale ove zadatke:

- Treći bataljon nastupa od ciglane, putem Lipik — Pakrac, i likvidira uporište broj 9 (bolnicu) i 10, s težištem na uporištu 10.¹¹⁹ Lijevo održava vezu s 2. bataljonom 17. brigade, koji napada od Prekopakre na uporišta 11, 12 i 13, a desno sa 1. bataljonom 12. brigade koji dolazi od sela Kraguj i napada uporišta 7 i 8.

- Prvi i 2. bataljon postavljaju zasjede na liniji: r. Sitnica (na mjestu gdje se ona križa sa putem Lipik — Kliša) — put Lipik — Pakrac (kod ciglane) — k. 222 (istočno od sela Japage), i to: 1. bataljon od Sitnice do puta, a 2. na putu i lijevo do k. 222 (na putu Lipik — Pakrac kod ciglane), sa zadatkom da spriječe prodor neprijatelja iz Lipika. Radi uspješnijeg izvršenja zadatka, dijelom snaga vrše demonstrativni napad na Lipik. Prvi bataljon desno održava vezu sa 1. bataljonom 1. partizanskog odreda.

Za izvršenje ovog zadatka brigada je ojačana s tri teška mitraljeza iz divizijske mitraljeske čete.

Početak napada: 1. veljače u 23,00 sata.

Veza sa štabom divizije održava se telefonom, a sa potčinjenim jedinicama i drugim brigadama kuririma i patrolama. Povlačenje je dozvoljeno samo po pismenom naređenju i nikako prije šest sati 2. veljače. Šesnaesta brigada se povlači u selo Kraguj, Brusnik i Šeovicu.

Evakuaciju ranjenika organizira referent saniteta (u Kraguj i Brusnik), a plijena intendant brigade.

Događaji su se, međutim, drukčije odvijali. Neke jedinice su u toku dana bile upletene u borbu i jako ometane avijacijom,¹²⁰ pa su zakasnile na svoje zadatke. Tako 2. bataljon nije uopće stigao da učestvuje u akciji, odnosno

¹¹⁹ Ne postoji dokumenat iz kojeg bi se videlo koji je objekat uporište broj 10. No može se pretpostaviti da je u blizini i nešto sjevernije od bolnice.

Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 11, str. 37, fusnota 3.

¹²⁰ S dijelovima 4. gorskog zdruga 1. gorske divizije.

Zbornik, tom V, knj. 12, str. 37 (fusnota 4 i 5); Arhiv VII, reg. br. 13—1/3, k. 907.

da postavi zasjedu na drumu (kod ciglane i lijevo od ove), jer je zadržan borbom kod sela Rogolja i Trnakovca i u pokretu ometan dejstvima neprijateljeve avijacije. Prvi bataljon je, iz istih razloga, stigao tek 2. veljače oko 2 sata i sukobio se na putu sa dijelovima 4. gorskog zdruza 1. gorske divizije, koji su se već kretali ka Pakracu. Bataljon je stupio u borbu i rastjerao te dijelove, ali nije mogao zadržati nove pridolazeće snage ni postaviti se na liniju svog opredjeljenja. Praktički to je značilo da vrlo važan pravac od Lipika nije bio obezbijeđen i da su 3. bataljon Šesnaeste i 2. bataljon Sedamnaeste, koji su napadali na južni dio grada, bili nezaštićeni.

Treći bataljon, bez svoje 3. čete,¹²¹ na vrijeme je krenuo u napad i u 23,35 sata započeo likvidaciju uporišta broj 9 (bolnica). Za 20 minuta uništeni su bunker i oko uporišta i zauzeto prizemlje ove zgrade, a neprijateljeva posada sabijena na kat. Odmah se počelo sa izvlačenjem i otpremanjem sanitetskog materijala i ostalog plijena. Međutim, neprijatelj koji je nadirao iz pravca Lipika (snage 4. gorskog zdruza 1. gorske divizije) ugrozio je brigadu s leđa i uporište se pod borbom moralo napustiti, a već natovareni plijen je ostavljen. To je nepovoljno uticalo i na 1. bataljon 12. brigade, koji je napadao desno od 3. bataljona.¹²²

Zbog svega toga 16. brigada u napadu na Pakrac nije uspjela, a nije uspjela ni akcija u cjelini. Razloga za to ima više, a osnovni je taj što sve jedinice nisu na vrijeme stigle na svoja odredišta. Posljedica — izostao je snažan i jednovremeni napad na protivnika.

Štab 16. brigade je i sam zakasnio na zadatak. On je nastojao da prikupi jedinice koje su vodile borbe i da ih sređene dovede u određeni rejon. Međutim, u tom iščekivanju izgubio je dosta vremena i onda, zbog dužine puta, nije mogao na vrijeme stići i dovoljno uticati na tok dej-

¹²¹ Treća četa je bila angažirana borbama oko Bijele Stijene i stigla je u sastav svoga bataljona tek oko 03,00 sata 2. veljače.

Arhiv VII, reg. br. 24—2, k. 908.

¹²² Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 6, str. 12.

stava. Slaba veza u brigadi i sa susjedima također je nepovoljno uticala na ishod borbe.¹²³

Na kraju valja reći i to da je posada Pakraca bila vrlo jaka (oko 800 ljudi, prema zapovijesti štaba divizije za napad), tako da angažirane snage brigade, uz intervenciju izvana, nisu mogle da je slome.

I ovog puta je štab divizije u zapovijesti za napad podvukao da se nitko ne smije povući bez naređenja i posebno prije izvlačenja udaljenih i ugroženih dijelova. U naređenju 148/11 od 2. veljače on je na to opet upozorio i naredio da se sve snage, ako Pakrac ne bude likvidiran, povuku poslije 06,00 sati nakon izbacivanja ugovorenih raketa. Ipak povlačenje nije teklo onako kako je bilo naređeno. Neke jedinice (među njima i 3. bataljon 16. brigade) povukle su se ranije i time ugrožavale ostale jedinice svoje i susjednih brigada. Reagiranja na to bila su oštra.¹²⁴

Prema podacima štaba 4. divizije, neprijatelj je u Pakracu imao 30 mrtvih i više ranjenih, a divizija 14 mrtvih i 39 ranjenih.¹²⁵ Neprijateljevi izvori navode i 34 nestala (vod koji se nalazio na pilani sjeverno od Pakraca).¹²⁶

Nakon povlačenja jedinica iz rejonu Pakraca,¹²⁷ u brigadi su preduzete potrebne mjere obezbjeđenja. Organizirano je izviđanje pravaca odakle se mogao očekivati neprijatelj, analizirane su protekle borbe, iskustva, slabosti i pogreške. Ozbiljna pomoć za to bilo je uputstvo štaba 4. divizije. Njime je ukazano na propuste, slabosti i manjkavosti koji su uvjetovali neuspjehe. Postavljeni su i odlučni zahtjevi za otklanjanje tih slabosti a ponovo je podvučena odgovornost štabova.¹²⁸

¹²³ Izvještaj štaba 16. brigade.

Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 11, str. 37 i 38.

Ocjene u izvještajima 12. i 17. brigade.

Zbornik, tom V, knj. 12, dok. t i 10, str. 20 i 34.

¹²⁴ Arhiv VII, reg. br. 1—1/1, k. 892; Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 6, 10 i 11, str. 20, 34 i 37.

¹²⁵ Izvještaj štaba 4. divizije Glavnom štabu NOV i POH od 12. ožujka 1943.

Zbornik, tom V, knj. 13, str. 123.

¹²⁶ Isto, str. 358.

¹²⁷ Šesnaesta brigada se razmjestila u Lipovac i Gornju Šumetlicu.

Arhiv VII, reg. br. 34—1/1, k. 907.

¹²⁸ Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 7, str. 22—25.

U osvrtu političkog komesara divizije,¹²⁹ od 3. veljače, kritizirani su nedovoljna briga za ishranu, sanitetske mjere i snabdjevenost boraca obućom.¹³⁰

Četvrtog veljače brigada je dobila naređenje za pokret (trebalo ga je izvršiti već sutradan) u rejon sela Orljavca, Lučinaca i Smoljanaca (sekcija Sl. Požega 1:100.000). Po red opće zamisli za prebacivanje jedinica na novu prostoriiju, ovaj pokret je izvršen i iz zdravstvenih i ekonomskih razloga. Nakon dolaska u novi rejon trebalo je organizirati bolju ishranu, poduzeti opsežne higijensko-epidemiološke mjere (pranje, parenje, cijepljenje protiv tifusa, izoliranje i slanje tifusara u bolnicu i si.), popravljati odjeću i obuću, i oživjeti politički rad.¹³¹ Određene mjere morale su se provoditi i u odnosu na narod.

U toku slijedećih nekoliko dana, štab brigade je na ovome bio neposredno angažiran.

Tih dana brigada je imala 14 automata, 26 puškomitraljeza, oko 600 vojničkih pušaka, 63 pištolja i 1 laki minobacač — oko 300 metaka na puškomitraljez, 30 na pušku, 60 na automat i 12 mina za laki bacač.¹³²

Osmog veljače upućeno je na diverzantski kurs u Zvečevo 15 oprobanih boraca,¹³³ a istoga dana stiglo je naređenje za pokret iz tadašnjeg rejona u rejon sela Cjepidlaka, Removca i Jasenaša preko Voćina (sve sekcije Podravska Slatina 1:100.000). Brigada je organizirala i izvela pokret prema vlastitom planu, a na odredište je stigla na vrijeme, tj. 10. veljače do podne. U selu Removcu smjestili su se štab i dio jedinica brigade. Međutim, neprijateljevi avioni su ubrzo poslije toga bombardirali selo i između ostalih srušili kuću iz koje je petnaestak minuta prije bombardiranja (prema naređenju štaba divizije) izašao štab brigade i krenuo za Jasenaš.

¹²⁹ Arhiv VII, reg. br. 12—1/8, k. 907.

¹³⁰ Istoga dana komandant divizije Petar Drapšin obratio se štabu III operativne zone s molbom da pomogne diviziji i obezbijedi da njene radionice 10 dana rade samo za diviziju, jer je to pitanje (odjeće i obuće) vrlo teško: »Ima partizana koji su već potpuno bosii«, piše Drapšin.

¹³¹ Naređenje štaba 4. divizije.

Arhiv VII, reg. br. 35—1/1, k. 907.

¹³² Izvještaj štaba brigade.

Arhiv VII, reg. br. 21—1/7, k. 907.

¹³³ Isto, reg. br. 2/22, k. 907A.

Zanimljivo je da su 4. divizija, posebno njena 16. brigada, od napada na prugu Beograd — Zagreb, pa sve do Virovitice često bile bombardirane. Neprijatelj se okomio na diviziju u namjeri da joj nanese što veće gubitke i da je onesposobi za napadna dejstva. Kako se 16. brigada, tako reći od pruge, nalazila u zaštitnici divizije — bila je stalno na poznatoj »trasi« (za neprijatelja), pa ju je često napadala avijacija.¹³⁴

Da bi jedinice divizije što uspješnije marširale i kretale se na svojoj marš-ruti ka Bilo-gori i Moslavini, štab divizije, koji stalno aktivno prati i utječe na stanje i dejstva svojih jedinica, daje brigadama dobro razrađeno uputstvo o kretanju noću (a marševalo se uglavnom noću), obilježavanju, obezbjeđenju i izviđanju, održavanju veze, savlađivanju prepreka, tajnosti, načinima vođenja eventualnih susretnih borbi, uređenju konačišta, ishrani, odmoru, sušenju boraca i kontroli kretanja.

Uputstvo je odmah proučeno sa svim rukovodiocima i (u potrebnoj mjeri) sa cijelim sastavom 16. brigade. Njegov utjecaj se osjećao u daljim borbenim dejstvima i na marševima brigade, mada je i dalje bilo nesnalaženja.¹³⁵

NAPAD NA UPORIŠTE U VIROVITICI

Poslije napada na Pakrac, štab 4. divizije, u dogovoru sa štabom 3. operativne zone, odlučio je da da predah jedinicama, a zatim da ih povede u novu veliku akciju — u napad na uporišta u Virovitici i Špišić-Bukovici, Suhopolju i Lukaču.¹³⁶

Konačnu i preciznu odluku o tome napadu štab divizije je donio 10. veljače 1943. U zapovijesti za napad izdatoj u 22,10 sati istog dana,¹³⁷ već iz prve rečenice vidi se

¹³⁴ Isto, reg. br. 36/1, k. 907.

¹³⁵ Isto, reg. br. 35—1/1, k. 907.

Izvještaj štaba 16. NO brigade.

Arhiv VII, reg. br. 12—1/1, k. 892.

Borci koji su kasnije dolazili nisu ni znali za postojanje pomenutog Uputstva, ali čim su došli u partizane upoznavani su s »pravilima ponašanja na maršu«.

¹³⁶ Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 31, str. 123.

¹³⁷ Isto, knj. 12, dok. 36, str. 111.

cilj te akcije. Naime, »zbog produženja i sve žešćeg pritiska neprijatelja u četvrtoj ofenzivi na oslobođeni teritorij. . . , štab 4. divizije donosi odluku da likvidira. . .« pomenuto uporište i time doprinese rasterećenju pritiska neprijatelja na ostale jedinice NOV i POJ. U Virovitici je bilo oko 400, u Špišić-Bukovici 74 neprijateljska vojnika, a u Lukaču 15 do 20 naoružanih stražara. Međutim, bilo ih je više. Uporište je bilo obezbijeđeno bodljikavom žicom i ojačano mnogim zidanim i armiranobetonskim bunkerima.¹³⁸

U napadu na Viroviticu učestvovala su sve brigade divizije.

Dvanaesta je napadala Viroviticu, 17. Viroviticu i Špišić-Bukovicu, a jedinice 16. brigade dijelom su bile u napadu, a glavninom davale osiguranje u zasjedama.

U maršu prema Virovitici, Šesnaesta se kretala pravcem: s. Jasenaš — s. Kućište — k. 226 — k. 252 — k. 224 — put Novi Rezovac — Pčelić, a odatle su se jedinice raščlanjivale i kretale ovako:

o Drugi bataljon putem i željezničkom prugom u pravcu Virovitice, sa zadatkom da se što više približi željezničkoj stanici, napadne je sa sjeverne strane i likvidira uporište broj 3, jačine 30 vojnika s 2 teška mitraljeza.

• Prvi bataljon silazi na put Suhopolje — Virovitica i kreće ka Virovitici do poljskog puta koji se (od njega) odvaja kod slova »B« *natpisa »Brezik«*; ide tim putem do željezničke pruge Virovitica — Barč, a zatim prugom prema selu Brezik; ruši prugu (i put) na mjestu gdje je presijeca put koji dolazi iz sela Brezik i postavlja zasjedu da bi spriječio intervenciju neprijatelja iz Barča. Dijelom snaga (1. četa) bataljon je morao likvidirati uporište br. 14 (transformator kod ciglane), u kome je bilo 10 do 15 domobrana sa teškim mitraljezom. Vezu održava s 3. bataljonom 12. brigade.

• Treći bataljon kreće u pravcu Suhopolja sa zadatkom da ga očisti od eventualno pridošlih neprijateljevih vojnika; postavlja zasjedu na željezničkoj pruzi i putu Virovitica — Suhopolje, prekida prugu i put, uništava tt veze i sprječava dolazak neprijatelja iz uporišta P. Slatine i

¹³⁸ Arhiv VII, reg. br. 1—1, 2/6, k. 881.

Dulaveca. Dijelom snaga bataljon je imao zadatak da likvidira posadu od 30 ustaša u Suhopoljskom Borovu i održava vezu s 2. bataljonom 17. brigade.

Za ove zadatke brigada je ojačana s tri teška mitraljeza.

Naređeno je da se organizaciji veza i izvještavanja posveti posebna pažnja.

Centar za prikupljanje ranjenika iz brigade bio je u selu Jasenašu.

Početak napada određen je za 24,00 sata 11/12. veljače.

Povlačenje isključivo po pismenom naređenju ili na ugovoreni znak raketama, i to — za 16. brigadu — pravcem s. Turčević-Polje — s. Đakovac.

Budući da će se kretati i djelovati na ravničarskom zemljištu, jedinicama je naređeno da koriste kanale i kuće, da kopaju rovove i da se što bolje maskiraju.

TT veze trebalo je prekinuti prije početka napada; jedinice (one na pruzi i putu) valjalo je obezbijediti bocama sa benzinom,¹³⁹ a i političke pripreme morale su na vrijeme biti izvršene.¹⁴⁰

U sumrak 11. veljače, nakon ponovnog bombardiranja Jasenaša i Removca brigada je krenula ka Virovitici. Noć je bila tmurna, a kretanje otežano zbog velikog blata.¹⁴¹ No, napad na Viroviticu i okolna uporišta počeo je prema planu.

Borba je bila žestoka. Jedinice su nastojale da izvrše svoje zadatke, a neprijatelj je pružao žilav otpor, naročito iz kasarne i glavne željezničke stanice.¹⁴² U zoru, 12. veljače, sva periferna uporišta bila su likvidirana, a otpor je pružan samo još iz Dvorca i željezničke stanice.

Procijenivši izvještaje o neprijatelju i svojim jedinicama, a uvidjevši da zadatak do svanuća ne može biti izvršen, štab 4. divizije donosi odluku da se borba produži i narednog dana.¹⁴³ Prema toj odluci, brigade su produžile

¹³⁹ Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 36, str. 113 i 115; Arhiv VII. reg. br. 38—1/1, k. 907.

¹⁴⁰ Arhiv VII, reg. br. 4/19, k. 907A.

¹⁴¹ Isto, reg. br. 21—1/8, k. 1297.

¹⁴⁵ Isto, reg. br. 24—1/8, k. 1297.

¹⁴³ Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 42, str. 132.

napad, ali je sada bilo potrebno da veći dio svojih snaga usmjere na odbijanje vanjskih intervencija kojima bi se pokušalo pomoći opkoljenim uporištima. Cilj je bio jasan — blokirati u toku dana još nelikvidirana uporišta i spriječiti prodor neprijatelja izvana, a uveče, ponovo, jačim snagama napasti ta uporišta i likvidirati ih.

Prema tom naređenju, dva bataljona 16. brigade izveli su prvobitno postavljeni zadatak, a jedan ojačani bataljon usmjeren je na pravac vjerovatnog napada neprijatelja.

Tako je 2. bataljon i dalje ostao na glavnoj željezničkoj stanici, sa zadatkom da zaposjedne okolne zgrade i likvidira uporišta u stanici. Prvi bataljon je ostao u zasjedi prema Dravi. Treći bataljon, pojačan teškim mitraljezom, trebalo je odmah da krene iz Suhopolja ka Cabuni i da posjedne k. 198 i k. 215, kako bi spriječio nadiranje neprijatelja od P. Slatine; pri tome je održavao vezu s bataljonom 12. brigade na Dakinom Brdu. Bataljon je imao i zadatak da na svom pravcu onesposobi prugu i put.¹⁴⁴

Stanje u gradu i oko grada bilo je, međutim, drugačije od onog kako ga je cijenio štab divizije i na osnovu toga donio pomenutu odluku. Mnogi bataljoni već su bili napustili svoja mjesta (bez naređenja — 3. bataljon 12. brigade, 3. bataljon, 1. i dio 2. bataljona 16. brigade, a po naređenju bataljoni 17. brigade koji su bili u gradu).

Nakon tog povlačenja, uporišta su ostala bez blokade i naređenja štaba divizije, nešto zbog toga, a nešto zbog pojave oklopnih vlakova, jednog iz Đulaveca, a dva iz Osijeka, nije moglo biti izvršeno. Bataljoni 12. i 17. brigade su dobili naređenje da produže borbe, ali se zbog oklopnih vlakova nisu mogli vratiti na svoja mjesta. Štab 16. brigade nije ni znao da se 3. bataljon povukao još u 03,00 ili 04,00 sata 12. veljače. Prvom i 2. bataljonu je naredio da se vrate u zasjedu, odnosno željezničku stanicu.¹⁴⁵

Štab 2. bataljona je pripremio četu od 60 boraca sa 6 puškomitraljeza i uputio je da likvidira željezničku stanicu. Četa se privukla pruži na 50 metara, ali je tu zatekla Nijemce (grupu majora Bekla — iz Đulaveca — koman-

¹⁴⁴ Isto, str. 133.

¹⁴⁵ Izvještaj štaba 4. divizije Glavnom štabu NOV i POH. Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 31, str. 124 i 125.

danta 3. SS). Umjesto da odmah krene na juriš, četa je zaleгла na brisanom prostoru i otvorila vatru. Nijemcima je pritekao u pomoć oklopni vlak. Tada komandir naređuje juriš. On je izvršen i borci su se primakli do samog vlaka. Razvila se ogorčena borba. Neki borci skaču na vagone. No, stižu još dva oklopna vlaka i otvaraju bočnu vatru po četi (pruga tu »pravi« krivinu). Nastala je izrazito neravna borba i četa je najvećim dijelom hrabro izginula. Samo mali broj boraca (12) uspio je da se izvuče (oko 13,30) zahvaljujući vještom komandovanju zamjenika komandira čete Pane Nježića.

Time je napad na željezničku stanicu definitivno propao.¹⁴⁶

Za pokazanu hrabrost i samoprijegor u ovoj izuzetno teškoj i krvavoj borbi sa oklopnim vlakom i Nijemcima priznanje zaslužuje cijela četa. Ipak, posebnu pohvalu za pokazano junaštvo pripada — komandiru i komesaru ove čete Bošku Zmijancu i Ivanu Gajdeku, te delegatu voda Duki Sracu, koji su junački poginuli, desetaru Joži Justamentu, koji je iz najtežeg okršaja izvukao puškomitraljez i štitio svoje drugove, i zamjeniku komandira Pani Nježiću, najzaslužnijem za izvlačenje preživjelih drugova.¹⁴⁷

Prvi bataljon je svoj prvobitni zadatak potpuno izvršio. Bataljon koji je bio u zasjedi držao se čvrsto. Njegova 1. četa likvidirala je neprijatelja kod transformatora i ciglane i probila se u Viroviticu. Zauzela je »svoje« magazine i izvukla iz njih oko 25 kola municije, odjeće i obuće (oko 100.000 metaka), koju je komandant Čoka, zaobilazeći tačke otpora, sproveo kroz grad do štaba 16. brigade (nalazio se u vinogradima na južnoj ivici Virovitice). Odatle je taj »dragocjeni transport« vod iz 1. bataljona, predvođen zamjenikom komandira čete Milanom Stojakovićem, sproveo u partizanske baze na Bilo-gori.¹⁴⁸ Međutim, bataljon se oko 07,00 i sam povukao bez naređenja (štab bataljona je izvijestio da je to učinio kada je video da su se povukle jedinice koje su napadale kasarnu). Štab

¹⁴⁶ Izvještaj štaba 16. brigade.

Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 60, str. 187 i 188.

¹⁴⁷ Isto, knj. 13, dok. 31, str. 124.

¹⁴⁸ Podaci po sjećanju general-potpukovnika JNA Đure Dulića.

brigade sa njim izvjesno vrijeme nije imao vezu, a zatim mu je izdao naređenje da se vrati na zasjedu i bataljon se vratio.

Nema dokumenta koji govori o povratku 1. bataljona na prvobitni zadatak. Međutim, iz konstatacije štaba brigade (u izvještaju oko 12,00 sati 12. veljače 1943) da veza sa 1. bataljonom zbog oklopnih vlakova nije najsigurnija, slijedi da se bataljon vratio preko pruge i, prije podne, ponovo bio na osiguranju od Barča.¹⁴⁹

Stojan Komljenović Čoka nije u to vrijeme bio sa svojim bataljonom. Sprovodeći municiju (oko 100.000 metaka) do štaba 16. brigade i odahnuvši nakon njenog otpremanja na sigurno mjesto, pohitao je nazad, preko pruge, svom bataljonu. Vraćao se »prečicom« preko položaja 2. bataljona (naspram željezničke stanice) i u jednom naletu sa vodom 1. čete prešao prugu. Međutim, pojavili su se pomenuti oklopni vlakovi (drugi i treći), koji su napali četu 2. bataljona na željezničkoj stanici. Junak kakav je bio nije ni pomislio da produži dalje nego je sa svojim drugovima napao oklopne vlakove »s leđa« i pri tom poginuo junačkom smrću u dvadeset trećoj godini života. Sa njim je palo i dosta njegovih boraca.¹⁵⁰

Treći bataljon svoj zadatak nije izvršio. On nije porušio prugu ni na njoj postavio zasjedu. Navalio je samo nekoliko stabala i stupova preko tračnica, što za oklopni

¹⁴⁹ Izvještaj štaba brigade od 12,00 sati 12. veljače 1943. godine.

Arhiv VII, reg. br. 25—2, k. 908.

¹⁵⁰ Narodni heroj, rođen u Slavoniji, u borbu stupio na Baniji. U Sloveniju došao sa Banijskom proleterskom četom 1942. Ubrzo je postao komandir, a zatim i komandant bataljona u Kalničkom partizanskom odredu. Njegov bataljon je bio najbolja jedinica odreda. Po vrlinama i junaštvu znali su ga i Kalnik i Slavonija. Svojom hrabrošću, drugarstvom, vedrinom, poletom i požrtvovanjem nadahnjivao je cijeli bataljon. U brojnim uspjesima i junačkim podvizima Stojana Komljenovića, dostojan divljenja je proboj njegovog bataljona iz okruženja prosinca 1942. U selu Ivancu na Kalniku, bataljon je opkolila Francetićeva ustaška »crna legija«. Ali, »Čoka se nije zbunio i uplašio, već zbio svoj bataljon, razvio crvenu proletersku zastavu« i uz pjesmu — »Mi ne damo zemlje naše da je gaze ustaše«, koju je zapjevao čitav bataljon, izvršio silovit proboj i crnoj legiji sa svojim Kalničanima nanio ozbiljne gubitke.

vlak nije bila prepreka; nije likvidirao neprijatelja u Borovi (dovolio mu da pobjegne), nije »pretresao« Suhopolje, niti poduzeo mjere da se poveže sa štabom brigade i obavijesti ga o situaciji. Štab 3. bataljona nije poštovao naređenje o povlačenju, nego se s određenog mu rejonu povukao prije naređenja i ugovorenog znaka (između 03,00 i 04,00), a o tome nikog nije obavijestio (štab brigade sa njim nije mogao uspostaviti vezu 24 časa).¹⁵¹

Zbog neodgovornosti štaba ovog bataljona, oklopni vlak je neometano prošao za Viroviticu. Nakon prvog, u razmaku od 2-3 časa, prošli su za Viroviticu i drugi i treći, tako da su oko 07,00 sati na željezničkoj stanici i u njejoj blizini krstarila 3 oklopna vlaka, onemogućavajući dejstvo naših jedinica ne samo u rejonu željezničke stanice, već i u zahvatu pruge. Kako s bataljonom nije imao veze, štab brigade nije mogao ni da ga pomjeri prema Cabuni.¹⁵²

Akcija na Viroviticu nije sasvim uspjela. Nepotpun uspjeh može se tumačiti ovim uzrocima:

- neizvršenjem zadataka 3. bataljona 16. brigade, zbog čega su oklopni vlakovi ušli u željezničku stanicu; to je ugrozilo ne samo bataljone Šesnaeste, već i uspjeh jedinica ostalih brigada;

- povlačenjem nekih jedinica bez naređenja; i
- nedovoljnim zalaganjem nekih štabova da se zadatak do kraja izvrši.

I slaba veza bila je uzrok nedovoljnom uspjehu.¹⁵³

U ovoj akciji divizija je imala i osjetne gubitke: 54 mrtva i 8 ranjenih, 6 izgubljenih puškomitraljeza (5 iz 16. brigade) i 54 puške, oštećen je jedan laki mitraljez i uništena 2 laka bacača od 60 mm.

Na bojnopolju kod Virovitice ostali su:

Siniša Brzaković, Branko Gaga, Simo Kovačević, Mitar Vujašinović, Redžo Arzić, Boško Zmijanac, Ivan Gajdek, Branko Sedranac, Đuro Srac, Vinko Malinović, Stevo Vuković, Milenko Macura, Stanko Bišić, Miloš Filipović,

¹⁵¹ Zbornik, tom V, knj. 12. dok. 60, str. 188.

¹⁵² Isto.

¹⁵³ Isto, str. 176 i 189 i knj. 13, dok. 31, str. 118, 124 i 125; Arhiv VII, reg. br. 7—31, k. 881A i reg. br. 1/28, k. 907A.

Pavao Krmar, Milan Malbašić, Franjo Veklić, Nikola Buljan, Đuro Štrbac, Đuro Kolundžić, Milutin Čabrac, Nikola Jelsučić, Stevo Jovanović, Nikola Kramarić, Mirko Krajačić, Milan Trbojević, Branko Manduš, Stojanka Glušica, Dana Drmić, Đuro Solaja, Nikola Gajić, Ilija Katanić, Stevo Dragosavac, Stevo Galogaža, Stevo Vujinović, Branko Borović, Vjekoslav Hljev, Rade Pralica, Vida Živec, Branko Polojac, Ljubo Vladislavljević, Pero Stanisavljević, Stevo Petričević, Petar Zunić, Mile Dobrijević, Stevo Blanuša, Ilija Miljuš, Miljuš Dobrijević, Nikola Antolović, Ivan Cap, Stojan Komlenović, Ljubomir Bosanac . . . devedesetorica od njih bili su članovi Partije, nekoliko kandidata i 14 članova SKOJ-a.¹⁵⁴

Gubici neprijatelja takođe su bili veliki: 70 mrtvih, veliki broj ranjenih i 56 zarobljenih. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 107 pušaka, 2 automata, preko 100.000 metaka, oko 100 pari odjeće i obuće i više druge ratne opreme i hrane, zaplijenjeno je preko 70 stogova sijena, uništeno 300 sedala i više druge opreme i vojnih objekata, porušeno 500 m pruge Virovitica — Pitomača, itd.¹⁵⁵

Iako napad na Viroviticu sa vojnog gledišta nije potpuno uspio, divizija je ovom akcijom dobro uzdrmala neprijatelja, zadobila priličan plijen i postigla veliki politički efekat. Virovitica je bila jak garnizon i značajno sresko mjesto, a partizani su je tako reći na juriš zauzeli. I da na našoj strani nije bilo slabosti i grešaka, ona se ne bi održala.

To najbolje potvrđuju izvještaji ustaškog stožera iz Osijeka. U jednom njih se kaže:

»Od 10. ovog mjeseca partizani vrše jake napadaje na Viroviticu . . . U napadaju sudjeluje oko 4.000 partizana (12, 16. i 17. brigada) . . . Prekinute su sve brzoglasne linije . . .« »Partizani su dolazili sa svih strana . . . U ovaj je čas situacija katastrofalna. Vojska i redarstvo su se povukli u svoje zgrade i zabarikadirali, dok kolodvor čuvaju odjeli njemačke pripremljene bojne iz Đulaveca, pod zapo-

¹⁵⁴ Izvještaj o radu partijske organizacije u brigadi od 1. ožujka 1943

Arhiv VII, reg. br. 3 i 4/1 RP, k. 18; Arhiv CK KPH.

¹⁵⁵ Zbornik» tom V, knj. 13, dok. 31, str. 123 i 124.

vjedništvom bojnika Bekla«. »Sve zamolbe na 187. njemačku diviziju ... da se pošalju dovoljna pojačanja, ostale su bez uspjeha ... Da Slavonski Zdrug iz Osijeka nije uputio 200 domobrana sa dva oklopna vlaka, — Virovitica se ne bi mogla održati — ... Napad partizana trajao je do 12. ovog mjeseca u 14,00 sati...«¹⁵⁶

Prema dokumentu 154 (strana 464, knj. 12, tom V Zbornika), njemačko-ustaško komandovanje obavještava da se partizani 13. i 14. veljače još nalaze blizu Virovitice i Suhopolja, da njihovi izviđački dijelovi nailaze na pre-pade i jak otpor partizana u predjelu Zrinjske, te da nisu isključeni novi napadaji partizana. Takođe se ističe da je 12/13. veljače zapaljeno veliko vojno skladište sijena, a da 13. II napada nije bilo.

U svjetlosti ovih navoda još je jasnija odgovornost za neuspjeh — štaba, a posebno komandanta 3. bataljona 16. brigade.

Nakon povlačenja i završetka virovitičke akcije, jedinice 16. brigade su se okupile i smjestile za odmor u selu Jasenašu. Jedino je 1. bataljon pratio ranjenike za Slavoniju.¹⁵⁷

POKRET KA BILO-GORI I MJERE NA SREĐIVANJU BRIGADE

Još u vrijeme napada na Viroviticu štab 4. divizije je primio naređenje Vrhovnog komandanta NOV i POJ koje glasi:

»Uslijed jake ofanzive ujedinjenih neprijatelja Nijemaca, Talijana, ustaša i četnika na našu oslobođenu teritoriju u Bosni i Liki, *naređujem svim partizanskim odredima i brigadama u Slavoniji* (podvukao S. P.), Sloveniji, Srbiji, Crnoj Gori, Hercegovini i istočnoj Bosni da odmah otpočinu ofanzivu protiv oslabljenih garnizona neprijatelja. Da uništavaju željeznički saobraćaj, vojna slagališta, ceste, telefonske i telegrafske veze i druge objekte. Okupatori su doveli iz sviju krajeva Jugoslavije svoje trupe protiv

u» izvještaj ustaškog stožera od 13. ožujka 1943.

Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 148, str. 450 i 451.

¹⁵⁷ Arhiv VII, reg. br. 21/2, k. 1296 i reg. br. 24—1/8, k. 1297.

naše oslobođene teritorije i mi moramo iskoristiti sve naše naoružane odrede radi pojačanih napada na okupatore i njihove slugе. Naša narodna vojska već se preko 20 dana bori protiv neprijateljske ofanzive sa nečuvenim junaštvom i nanosi mu ogromne gubitke. Ona ispunjava svoju dužnost pred narodom i tu dužnost moraju odmah ispuniti svi borci i istinski rodoljubi. — TITO».¹⁵⁸

Na osnovu tog naređenja Vrhovnog komandanta, 4. divizija je krenula preko Bilo-gore dublje u Hrvatsku. No, u selima na Bilo-gori, morala se zadržati do 19. veljače radi sređivanja jedinica poslije Virovitice.¹⁵⁹ U isto vrijeme neprijatelj je u Bjelovaru i selima Velikoj Pisanici, Velikom Grđevcu, Grubišnom Polju, Zdencima, Ivanovom Selu i Đulavcu (sekcija Bjelovar i P. Slatina 1:100.000) koncentrirao oko 6.000 vojnika¹⁶⁰ da »očisti« područje Bilo-gore.¹⁶¹

Tih dana je i njegova avijacija bila aktivna.¹⁶² I uopće za svo vrijeme pokreta i dejstava 4. divizije, njene jedinice su stalno praćene i uznemiravane od neprijateljevih kopnenih snaga i bombardirane od njegove avijacije. Uporedo sa pokretom divizije, u zakašnjenju od 1 do 2 dana, i neprijatelj je vršio pokrete svojih snaga. Željezničkim prugama, cestama i teritorijom — jedinice 1. gorske divizije i njemačka grupa »West Stoss«¹⁶³ bile su stalno u borbenom dodiru sa divizijom. Njihova ukupna snaga iznosila je oko 3.000 do 3.500 vojnika s artiljerijom i minobacačima, a snage avijacije — 2 bombardera i 13 »štuka«. Osnovni cilj pokreta i dejstava ovih neprijateljevih snaga bio je

¹⁵⁸ Ova naredba Vrhovnog komandanta izdata je 7. veljače 1943, a štab divizije ju je dobio preko štaba 3. operativne zone.

Zbornik, tom V, knj. 12, str. 226 i 227 i knj. 13, dok. 31, str. 126.

¹⁵⁹ Petnaestog veljače brigada je bila u kratkotrajnoj »ekonomskoj akciji« na području sela Čremušine, Velikog Crečnjevca i Bačkovice, a zatim se povukla u bazu.

Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 115, str. 491, primedba 6.

¹⁶⁰ Riječ je o dijelovima 1. gorske divizije i njemačke 187. rezervne divizije.

Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 115, str. 491 i 492.

¹⁶¹ Isto, dok. 31, str. 126.

¹⁶² Aktivirala se početkom četvrte ofenzive da bi tako štitila svoje oslabljene garnizone u ovom dijelu zemlje.

Iz sastava 187. rezervne divizije, jačine 600 do 800 vojnika.

da u sadejstvu sa snagama u garnizonima spriječe ofanzivna dejstva i na pogodnom mjestu opkole i unište 4. diviziju.¹⁶⁴

Da bi onemogućio neprijatelja, izbjegao žrtve, česte marševe, iscrpljivanje boraca i stalnu napregnutost, štab divizije je 15. veljače izdao naređenje jedinicama, kojim određuje način zaštite, maskiranja, obezbjeđenja, kretanja na otvorenom zemljištu i postupke u toku napada avijacije na jedinice u kretanju.

U isto vrijeme ukazao je i na psihičke uticaje dejstva neprijateljeve avijacije i, s time u vezi, na protivmjere.¹⁶⁵

Šesnaesta brigada je 15. veljače u selima Đakovcu i Turčević-Polju. Ona ne učestvuje sa 12. i 17. brigadom u napadu na dvije neprijateljske kolone koje su krenule iz V. Pisanice i G. Kovačice ka Zrinjskoj, ali je pojačala budnost i pripravnost.¹⁶⁶

Tih dana brigada je primala i nove borce. Njihovom prijemu i brizi da se što prije uklope u jedinice poklonjena je velika pažnja. I politički rad s novim borcima također je živnuo.¹⁶⁷

Štabovi bataljona i komande četa takođe su popunjeni (uglavnom unutrašnjim pomjeranjem), a poduzete su mjere i za formiranje pionirskog voda brigade jačine oko 30 ljudi.¹⁶⁸ Inače, odmah nakon prijeko potrebnog odmora i sređivanja, jedinice brigade su otpočele s obukom, analizama i poduzimanjem mjera zaštite od dejstva avijacije. Na mnogobrojnim sastancima i satima obuke i političkog rada bilo je riječi o uočenim slabostima i manjkavostima u protekloj borbi: o nedovoljnoj inicijativi i aktivnosti, slabom kretanju i korištenju zaklona, nedisciplini pri upravljanju vatrom, štednji municije, neodgovornosti po-

¹⁶⁴ Izvještaj štaba 4. divizije Glavnom štabu NOV i POH.

Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 31, str. 117.

¹⁶⁵ Arhiv VII, reg. br. 2—3, k. 1129.

¹⁶⁶ Isto, reg. br. 43/1, k. 907 i reg. br. 4[^]—1/1, k. 892.

¹⁶⁷ Isto, reg. br. 22/19, k. 907A.

¹⁶⁸ Za komandanta 1. bataljona određen je Lazo Dragaš, a novi štab 3. bataljona obrazovan je uglavnom od rukovodilaca iz drugih bataljona.

Arhiv VII, reg. br. 3—4, k. 908; Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 57, str. 184.

jedinaca; o zadacima i mjerama na jačanju borbene sposobnosti, morala i discipline i odnosu prema stanovništvu u novim krajevima,¹⁶⁹ gdje reakcionarno rukovodstvo HSS ima znatan utjecaj.

Pored zajedničkih sastanaka čitavih sastava, održani su i posebni sastanci svih rukovodilaca u bataljonima. Da bi se politički rad učinio efikasnijim, a politički komesari inicijativnijima u jačanju moralno-političke snage jedinica (poslije Virovitice i u uvjetima dejstva neprijateljeve avijacije), organizirani su kursevi za komesare četa i vodne delegate. Kurseve uz pomoć komesara brigade držali su komesari bataljona, a sadržaj je bio usmjeren na objašnjavanje linije KPJ, nekih osnovnih pitanja marksizma-lenjinizma i načina njihovog rada i djelovanja u jedinicama.¹⁷⁰

Radi ozdravljenja stanja u brigadi poslije Virovitice, nije se znalo kome je potrebno prije pomoći: da li 2. bataljonu koji je pretrpio teške gubitke na željezničkoj stanici (48 boraca i rukovodilaca, od kojih 7 članova KPJ, nekoliko kandidata i 14 skojevaca), da li 1. bataljonu koji je još prije Virovitice za vrijeme neprijateljevih bombardiranja sela Removca imao nekoliko mrtvih i blizu 20 ranjenih, a u Virovitici mu je, pored više boraca, poginuo i proslavljeni komandant Čoka. Ili je to zaslužio 3. bataljon na kojem je ležala krivica za neuspjeh divizije i prema čijem štabu su poduzete oštre mjere.

Da »povrati brigadu«, koja je nakon formiranja krenula dobro, štabu i partijskoj organizaciji nije bilo lako. Moralo se raditi danonoćno, ulagati maksimalne napore i umijeće, te »doći« do svakog čovjeka. Ovo tim prije što je i disciplina popustila. 116 članova KP, 56 kandidata i 193 člana Skoja, pored ostalih istaknutih boraca, bili su garancija za uspjeh.

Zbog poduzetih mjera situacija u brigadi polovinom veljače već je povoljnija nego prvih dana poslije napada na Viroviticu. U 2. bataljonu, koji je izgubio najviše izvrsnih boraca, utučenost je postepeno ustupala mjesto optimizmu i želji za novim borbama. U prvom bataljonu osjećalo se odsustvo komandanta i drugog kadra, ali stanje

¹⁶⁹ Arhiv VII, reg. br. 28—2, k. 908.

¹⁷⁰ Isto, reg. br. 3—4, k. 908.

je bilo dobro. U 3. bataljonu bila je uočljiva potištenost, pa i žaljenje za štabom bataljona, iako je najveći broj boraca shvatao njegovu krivicu.

No, gledano u cjelini, »moral boraca je na visini«, zaključuju u svojim izvještajima štab 16. brigade i sekretar njene partijske organizacije.¹⁷¹

NAPAD NA UPORIŠTE U VELIKOJ PISANICI

Zapovijest za napad na Veliku Pisanicu štab 16. brigade (k-3)¹⁷² dobio je u prijedpodnevnim satima 19. veljače. I ova odluka štaba divizije zasnovana je na naređenju Vrhovnog komandanta NOV i POJ druga Tita o što većoj ofenzivnosti partizanskih jedinica u vrijeme 4. ofenzive.

Prema podacima kojima se raspolagalo, neprijatelj je u Velikoj Pisanici uglavnom bio smješten u zapadnom dijelu mjesta, gdje su bili iskopani i natkriveni mnogi rovovi.

U napadu na Veliku Pisanicu ponovo je učestvovala cijela 4. divizija: 12. i 17. brigada dijelom u napadu, a jačim snagama u zasjedi, i 16. brigada u zasjedi i divizijskoj rezervi. Da glavnina divizije bude na zasjedama, uvjetovale su brojnost i jačina neprijatelja u okolnim uporištima.¹⁷³

Bataljon a)¹⁷⁴ 16. brigade, ojačan s 2 teška mitraljeza, imao je zadatak da postavi zasjedu južno od V. Pisanice u šumi Skrajnoj Kovačici na liniji: most na putu Gornja

¹⁷¹ Isto, reg. br. 3—4 i 28—2, k. 908; CK KPH, NOB, mikrofilm 5/95.

¹⁷² p_{re}(j virovitičku akciju, radi tajnosti komandovanja, štab divizije određuje tajne nazive sebi i svojim brigadama. Oni su: štab divizije — K-1, 12. brigada — K-2, 16. brigada — K-3 i 17. brigada — K-4.

¹⁷³ Veliku Pisanicu je branila ojačana četa 3. bojne 1. gorske divizije — oko 200 vojnika, ali su posade okolnih uporišta bile jake. Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 62, str. 192—194.

¹⁷⁴ Iz dokumenata u Arhivu VII JNA i Zborniku nije se mogla utvrditi numeracija bataljona 16. brigade. To napominje (u knj. 21, na str. 194), i redakcija Zbornika. Štab divizije je bataljone svih brigada označavao sa a), b) i c), vjerovatno zbog tajnosti, pa je i ovde tako postupio, a brigadna zapovijest nije sačuvana.

Kovačica — V. Pisanica — k. 174 — k. 176, da poruši taj put i mostove na njemu, zapriječi ga drvećem i spriječi intervenciju neprijatelja od V. Grđevca. Na desnom krilu održavao je vezu sa 4. bataljonom 12. brigade, a na lijevom s divizijskom rezervom (bataljonom svoje brigade u selu Bubnju).

Bataljon b) je imao zadatak da postavi zasjedu na južnoj strani V. Pisanice, na liniji: Suma Đurinac — sjeverno od k. 145 — k. 142 — k. 171, i spriječi bjekstvo neprijatelja iz V. Pisanice (tim pravcem) ka V. Grđevcu.

Bataljon c) s 1 teškim mitraljezom ostao je u divizijskoj rezervi u zapadnom dijelu Bubnja.

Stab 16. brigade se nalazio u šumi Skrajna Kovačica, u prvim kućama na putu selo Bujanj (k. 220) — k. 176 — G. Kovačica, a brigadno previjalište u Zrinjskoj.

Početak napada 19. veljače u 21,00 sati.

Poslije akcije brigada se trebala povući pravcem Bačkovica — Zrinjska — Brzaj.

Poučeni iskustvom iz Virovitice, štab divizije i štabovi brigada poduzeli su mnoge mjere da dobro pripreme akciju, obezbijede sigurnu vezu, iznenađenje, pravilne borbene postupke boraca i jedinica i uspješno savlađivanje prepreka.¹⁷⁵

Napad na V. Pisanicu otpočeo je i bio vođen prema planu. Istina, neke jedinice su zakasnile — ali opravdano. Neprijatelj je davao žestok otpor, ali je većina otpornih tačaka brzo likvidirana. Da nije naređeno povlačenje,¹⁷⁶ uporište bi bilo sigurno zauzeto. Ipak, glavne borbe su se vodile na zasjedama sa snagama koje su intervenirale izvana. Jedinice 16. brigade nisu imale ozbiljnijih okršaja.

Nakon izvlačenja iz rejonu V. Pisanice 4. divizija je krenula u pravcu Moslavine.

Prema procjeni štaba divizije, neprijatelj je imao preko 100 mrtvih i veliki broj ranjenih. Samo u školskoj zgradi uporišta ubijeno je ili izgorjelo oko 70 neprijatelje-

¹⁷⁵ Zapovijest za napad.

Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 62, str. 192—197.

¹⁷⁶ Štab divizije je naredio povlačenje u 05,00 sati 20. veljače, da bi izbjegao borbe u okruženju, na nezgodnom terenu i po danu. Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 31, str. 127.

vih vojnika, zarobljen je 1 oficir i 10 vojnika, a zaplijenjeno je 14 pušaka, 1 automat, oko 3.000 metaka i nešto vojničke opreme.

Gubici divizije su 4 mrtva i 24 ranjena. Zbog gubitaka u borbi sa zasjedom 17. brigade, Nijemci su popalili sela Redeničku i Bačkovicu i ubili 25 ljudi (18 Hrvata i 7 Srba).¹⁷⁷

Uoči napada na V. Pisanicu 16. brigada je imala na licu 709 (608 muških i 101 ženskih) i u rashodu 104 borca, naoružanih sa 10 automata, 505 pušaka, 21 puškomitraljezom, 1 lakim minobacačem i 52 pištolja. Kako brigada u borbama oko V. Pisanice nije imala gubitaka, sa ovakvim sastavom je ušla i u borbu za Garešnicu.

NAPAD NA UPORIŠTE U GAREŠNICI

U želji da da što veći doprinos u borbi protiv neprijatelja u vrijeme četvrte ofenzive i ulije povjerenje narodu ovog dijela Hrvatske u snagu Narodnooslobodilačke vojske, 4. divizija, odmah poslije V. Pisanice priprema napad na neprijateljevo uporište u Garešnici.¹⁷⁸ Radi toga pokreće svoje snage iz šireg rejona V. Pisanice i V. Grđevca prema Moslavini. Pokret je izvršen 20. veljače u 02,00 sata. Šesnaesta i 12. brigada kretale su se pravcem: šuma Skrajna Kovačica, Brezovo Selište, šuma Slatki potok (gdje prelaze željezničku prugu i cestu s. V. Grđevac — s. Bulinac), M. Pisanica, D. Kovačica, Dražica, V. Trnovitica, Popovac tedje hvataju vezu sa Moslavačkim odredom). Kretalo se u bataljonima u koloni po jedan. Obezbjedenje prelaza preko pruge i puta vršila je 12. brigada. Štab divizije i njegovi dijelovi marširali su s 16. brigadom.¹⁷⁹

U 08,35 sati, štab 4. divizije obavještava štab 2. operativne zone da su se njegove jedinice u toku 20. veljače prebacile u Bilo-goru na sektor Moslavine i uspostavile

¹⁷⁷ Isto, str. 126 i 127.

¹⁷⁸ U Garešnici su bile ove snage: 1. četa 3. bojne 1. gorskog zdruza, 150 ustaša i 20 žandarma.

Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 73, str. 236.

¹⁷⁹ Arhiv VII, reg br. 6-L/I, k. 892 i reg. br. 47/1, k. 907.

neposrednu vezu s Moslavačkim odredom. U isto vrijeme traži objašnjenja o teritoriji i sugestije za naredne akcije.¹⁸⁰

Pred ponoć istog dana, štab divizije izdaje zapovijest za napad na Garešnicu (sekcija Bjelovar 1:100.000). Dvanaesta je s dva bataljona u napadu, i dva u zasjedi. Sedamnaesta je cijela u zasjedi. Moslavački odred dijelom napada, a dijelom je u zasjedi i ruši prugu. 16. s jednim bataljonom napada, s jednim je u zasjedi i jednim bataljonom u divizijskoj rezervi.

U napadu je 2. bataljon 16. brigade koji, ojačan 1 teškim mitraljezom, likvidira neprijateljevo uporište broj 8 (ustaški tabor), nastupajući sa sjeverne strane grada putem Bjelovar — Garešnica. Taj bataljon trebalo je da drži i vezu sa bataljonom Moslavačkog odreda koji je napadao na uporišta 3, 4, 5 (s 35 domobrana) i 1. bataljonom 17. brigade u Zdenčacu, koji je držao zasjedu na putu Garešnica — Hercegovac.

Treći bataljon, ojačan teškim mitraljezom, u zasjedi je na putu Garešnica — V. Vukovje prema Gojilu sa zadatkom da u najtješnjem sadejstvu sa 3. bataljonom 12. brigade spriječi svaku pomoć Garešnici s te strane. Ovaj bataljon je pretpotčinjen štabu 12. brigade.

Prvi bataljon je ostao u divizijskoj rezervi.

Mjesto štaba 16. brigade sa rezervom određeno je u prvim kućama u selu Dišniku na putu iz Dišnika za Garešnicu, a brigadno previjalište dublje u istom selu.

Štab divizije je sa svojom rezervom u ciglani na putu Kapelica — Garešnica.

Početak napada određen je za 21,00 sat 22. veljače. Organizaciji rada štabova, vezi, izvještavanju i postupcima u napadu i zasjedama posvećena je posebna pažnja,¹⁸¹ a poduzete su i potrebne mjere za evakuaciju plijena i zarobljenika.

¹⁸⁰ Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 71, str. 234

¹⁸¹ Radi toga su u zapovijesti objašnjeni postupci boraca i rukovodilaca u borbi oko zgrada, te način korišćenja mitraljeske vatre i bombaša u napadu i snažne i bliske vatre u zasjedi.

Izričito je naglašeno da povlačenja bez naređenja ne smije biti. Ono je dozvoljeno samo na osnovu pismenog naređenja štaba divizije, a ako naređenje iz opravdanih razloga izostane — na znak serije raketa (3 puta po 2 crvene). Svaka jedinica se povlači u svoju polaznu bazu za napad (16. brigada u Oštri Zid i Bršljanicu).

Zanimljiv je bio znak raspoznavanja za tu noć (22/23. veljače): »Pas-poglavnik«.¹⁸²

Borba za ovo uporište trajala je dvije noći i jedan dan i bila je vrlo žestoka. Za razliku od nekih ranijih akcija, nijedna jedinica 4. divizije nije se povukla bez naređenja, a veza je funkcionirala odlično, tako da je situacija u svakom trenutku bila jasna. Najjači pritisak bio je iz uporišta Hercegovac.¹⁸³

Za dejstva jedinica 16. brigade karakteristično je sljedeće:

- Drugi bataljon, koji je napadao ustaški tabor (uporište broj 8), pristupio je svom zadatku na vrijeme i ušao u Garešnicu. Periferne otporne tačke, i pored žestokog otpora neprijatelja, ubrzo je savladao. Međutim, sam tabor nije mogao osvojiti u prvom naletu. Neprijatelj se u njega koncentrirao i zbog činjenice da je zgrada na kat i od tvrdog materijala. Uspješno je kontrolirao prilaz i sve do zore odbijao nalete bataljona.

- Treći bataljon u zasjedi prema Gojilu u toku noći nije imao borbe kao ni 1. koji se nalazio u divizijskoj rezervi.

Dobivši naređenje štaba divizije o produženju napada na Garešnicu i tokom 23. veljače i noći 23/24. II¹⁸⁴, štab 16. brigade naredio je svojim bataljonima da ostanu na istim mjestima i produže sa izvršenjem zadataka. Drugi bataljon je shodno tome naređenju i dobivenim uputstvima prešao na opsadu uporišta i kontrolu neprijatelja da se ne izvuče.

¹⁸² Zapovijest za napad; Arhiv VII, reg. br. 23—1/1, k. 1129. Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 73, str. 236—244.

¹⁸³ Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 31, str. 127 i 128.

¹⁸⁴ Isto, knj. 12, dok. 75, str. 249.

U toku prijepodneva vodile su se međusobne čarke, a onda je neprijatelj osuo jaku minobacačku vatru po jedinicama 2. bataljona koji se — netačno obaviješten od nekih jedinica — oko 13 sati povukao 500—600 metara od uporišta. U takvom rasporedu bataljon je i ostao u namjeri da noću 23. veljače uporište likvidira. Predveče, međutim, posada »tabora« se počela prebacivati u obližnje uporište radi zajedničkog proboja prema Kapelici i Gojilu, ali je u tome osujećena snažnom vatrom. Neprijatelj je zatim pokušao proboj preko ceste i pruge, međutim, tučen vatrom bataljona odustao je i od te namjere. Grupirao se u žandarmerijskoj stanici i organizirao otpor.

Ni novi napad ojačanog 2. bataljona poduzet u 19,30 nije urodio plodom. Prva zgrada u kojoj su se nalazile ustaše razorena je ručnim i 1 avionskom bombom od 12 kg, a preživjeli su se priključili glavnini. Kako je već u početku zauzeo magazin opreme, bataljon je u toku dana obezbjeđivao i izvlačenje plijena.

U ovoj borbi 2. bataljon je imao 2 mrtva i 3 ranjena, ubio je i ranio oko 20 neprijateljevih vojnika, zarobio jedan laki mitraljez, 4 puške i dosta opreme, a ispalio je blizu 4.000 metaka. U borbi su se istakli desetar Joža Justament, Zorka Vukas, Leposava Vujinović, drugarica Đurđa i još neki drugovi. Veza sa bataljonom je bila odlična.

Treći bataljon je, kako je i naređeno, ostao u zasjedi kod V. Vukovja prema Gojilu. Sve dok nije naređeno povlačenje, najtešnje je sadejstvovao sa 3. bataljonom 12. brigade. Sa neprijateljem koji je dolazio iz pravca Gojila i Kutine bataljoni su se sukobili 23. veljače tek oko 9 sati. Neprijatelj je pokušao da zaobide zasjedu i prikrije pravac napada glavnih snaga. Međutim, brzim manevrom u tome je osujećen. Bataljon 12. izvršio je napad na tog neprijatelja i odbio ga. Treći bataljon 16. pustio je neprijateljeve kolone na blisko odstojanje i snažnom vatrom nanio im znatne gubitke i zaustavio ih.¹⁸⁵ Žestoka borba, naročito na desnom krilu, vođena je cijeli dan i smirila se

les izvještaj štaba 16. brigade.

Zbornik, tom V, knjiga 12, dok. 77, str. 253 i 254; dok. 84, str. 272.

tek u sumrak. Prema ocjeni štabova bataljona i brigade, neprijatelj je pretrpio velike gubitke, a bataljon je imao 4 mrtva (drug Kirša, drugarica Dušanka i još dvoje čija su imena nepoznata) i 6 ranjenih. Istakli su se u borbi: mitraljezac Kutrovac i Ruža Miletić,¹⁸⁶ rodom iz Slavonskog Broda, izrazito hrabra omladinka.

Prema izvještajima zapovjedništva 1. gorske divizije od 23. i 24. II,¹⁸⁷ u napadu na zasjede bataljona 17. i 16. brigade učestvovala su dvije čete skupine Simić upućene iz Kutine i Banove Jaruge, ali su »zadržane jakim neprijateljskim otporom na liniji s. Bršljanica, s. Kapelica, s. Kanjiška Iva«. Zbog ugroženosti svojih garnizona, one su se uveče povukle. Ne vjerujući u uspjeh svojih intervencija, zapovjedništvo 1. gorske divizije tražilo je pomoć i »1 njemačke bojne« iz Bjelovara. Izgleda da je 23. veljače jedan bataljon 135. grenadirskog puka 178. njemačke divizije bio i usmjeren u tom pravcu.¹⁸⁸

Prvi bataljon iz divizijske rezerve nije angažiran u borbi za Garešnicu.

Strahujući od proboja neprijatelja sa pravca Hercegovca i Gojila (u toku dana), štab 4. divizije 24. veljače u 04,00 sata izdaje naređenje za povlačenje i tako uporište Garešnica nije do kraja likvidirano.¹⁸⁹

Nakon urednog povlačenja, 16. brigada se razmjestila u sela Bršljanicu i Oštri Zid.¹⁹⁰

Prema ocjeni štaba 4. divizije akcija na Garešnicu »nije u potpunosti uspjela« iz ovih razloga: bataljon Moslavačkog odreda napustio je svoje uporište kada je sva-nulo i »omogućio bandi« da neke naše jedinice napadne s leđa i koncentrirala se u dvije najutvrđene zgrade; nesnalaženja nižeg rukovodećeg kadra u vođenju borbe u naseljenom mjestu; veći broj oboljelih boraca, među kojima nekoliko iskusnih četnih i bataljonskih rukovodilaca; po-manjkanje sredstava za uništenje utvrđenih zgrada; intervencije i pomoć neprijatelja iz uporišta V. Grđevac, V.

¹⁸⁶ Arhiv VII, reg. br. 24—1/8, k. 1297.

¹⁸⁷ Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 184, str. 530 i dok. 189. str. 546.

¹⁸⁸ Isto, dok. 183, str. 527.

¹⁸⁹ Isto, knj. 13, dok. 31, str. 128.

¹⁹⁰ Arhiv VII, reg. br. 24—1, k. 1277.

Zdenci i Grubišno Polje, a pokrenut je i jedan bataljon 4. gorskog zdruga iz Ivanovog Polja (8 km od Grubišnog Polja).

U toj akciji zarobljeno je 17 legionara, zaplijenjeno 30 pušaka, 2 puškomitraljeza i 1 teški mitraljez, 9.000 metaka, 3 vagona hrane, 1 apoteka i kože za 40 pari cipela.

Gubici neprijatelja: 88 mrtvih i preko 200 ranjenih.

Gubici divizije: 21 mrtav i 58 ranjenih. Utrošeno je 12.000 metaka i 36 ručnih bombi.¹⁹¹

MARS ZA SLAVONIJU I ODMOR U VOCINU

Poslije akcije na Garešnicu neprijatelj je sakupio jake snage i krenuo u napad s namjerom da odbaci diviziju i nanese joj što veće gubitke. Neprijatelj je napadao pravcem Hercegovac — Mlinska — Popovac. Da bi izbjegao teške borbe pod nepovoljnim uvjetima, štab 4. divizije odlučuje da svoje snage prebaci za Slavoniju.

Nakon sređivanja i odmora u toku dana, padom mraka 24. veljače, 16. brigada kreće na dug i naporan marš pravcem: Bršljanica, Vukovje, Kaniška Iva, Ribnjak, Dubrave, Doljani, Bijela i D. Borki (sve sekcija Bjelovac i Pakrac 1:100.000). Ovaj marš brigada je izvela uspješno i bez žrtava, ali bilo je i slabosti i nedostataka. Prije svega, marš nije izvršen u odgovarajućem redu. Prekidana je kolona; bilo je izostajanja, neusklađenog kretanja (jedan bataljon zaostao je dva i po sata za glavnom kolonom), nagomilavanja, slabog održavanja veze i si. To je naročito došlo do izražaja pri prelasku rječice Ilove, gdje je »nagomilavanje bilo takvo da se u slučaju napada neprijatelja, ne bi moglo razviti za borbu«.

Uzroci ovim slabostima bili su u »slaboj brizi nižeg kadra i boraca za red, disciplinu i bezbjednost«.

Uočivši to, štab brigade se podijelio po jedinicama, sredio marševske kolone i uspješno ih doveo na cilj. Obojli i ranjeni, koje je brigada na maršu osiguravala, bezbjedno su prevezeni za Slavoniju.

¹⁹¹ Izvještaj štaba 4. divizije.

Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 31, str. 127 i 128.

Pri kraju marša zamor i iscrpenost većine boraca bili su očevidni. Na to su uticali loša odjeća, a i slaba organizacija i disciplina pri kretanju.

Poslije kraćeg odmora u selima Bijeloj i D. Borkima (sekcija Pakrac 1:100.000), 16. brigada je krenula na duži odmor u Voćin.¹⁹²

Vrijeme provedeno u Voćinu od 1. do 15. ožujka iskorišteno je za sređivanje, reorganizaciju jedinica i analize pređenog puta; za odmor, čišćenje, pranje, parenje i popravku odjeće i opreme; za liječenje i fizički oporavak; za borbenu i političku obuku i jačanje akcione sposobnosti svih jedinica. S tim u vezi ozbiljnu pomoć brigadi pružio je štab divizije davanjem više osvrta, uputstava i naređenja, i gotovo svakodnevnim ličnim utjecajem njegovih članova.

Još uoči napada na Garešnicu u štab 16. brigade stigli su osvrt štaba divizije na uspjehe, greške i manjkavosti od formiranja¹⁹³ do tada, i analiza o radu štabova. Dva ili tri dana kasnije dobijeno je naređenje za poboljšanje obezbjeđenja i usavršavanje patrolne i stražarske službe i mjera higijenske zaštite od zaraznih bolesti, posebno od pjegavca, jer je na teritoriji na kojoj se nalazila divizija bilo oko 2.000 oboljelih od tifusa. Stigla su i uputstva o političkom radu sa narodom, o raskrinkavanju politike čekanja reakcionarnog vodstva HSS, o pripremama za Osmi mart — dan žena i o planskom radu i obuci boraca i rukovodilaca.¹⁹⁴

¹⁹² Na slobodnu teritoriju u Slavoniji 4. divizija se vratila 28. veljače 1943. Poslije toga u 16. brigadi je bilo 40 bosih, a odjeća mahom slaba.

Arhiv VII, reg. br. 24-1/8, k. 1297, reg. br. 35-2, k. 908; Zbornik, tom V, knj. 14, dok. 75, str. 222.

¹⁹³ Od formiranja do 16. veljače 1943. godine 4. divizija je u borbama s neprijateljem zaplijenila 552 puške, 14 pm, 1 laki mitraljez, 6 tm, 28 automata, 3 laka mb (60 mm), oko 150.000 metaka, 3 radio-stanice, 3 vagona duhana i mnoge druge ratne opreme i prehrambenih artikala i sanitetskog materijala; uništila je 2 tenka, 1 lokomotivu, 15 vagona i 3 kamiona, zarobila 424 neprijateljevih vojnika, ubila 226 i veliki broj ranila.

¹⁹⁴ Kao osnovni materijal za politički rad s narodom, u tom trenutku naznačene su izjave drugova Tita i dr Ivana Ribara, a za Osmi mart agitprop 16. brigade morao je umnožiti (za čitavu diviziju) članak druga Tita o Osmom martu.

Stab 16. brigade je sve ovo vrlo ozbiljno shvatio i na osnovu toga analizirao vlastito stanje, a zatim preko štabova bataljona i komandi četa poduzeo mjere da se zahtjevi štaba divizije ostvare. Pored mnogih praktičnih mjera, održani su sastanci rukovodećeg i boračkog sastava radi sagledavanja stanja i zadataka i oživljavanju sveukupne aktivnosti u brigadi. Organizirana je i izvođena svakodnevna borbena obuka, a pojačan je i politički i kulturno-zabavni rad.¹⁹⁵ Formirani su i politički kursevi za komesare i delegate, a 5 drugova je upućeno na kurs političkih komesara u Zvečevo. Živnuo je i politički rad sa stanovništvom, poboljšana je ishrana boraca, itd. Ozbiljna pažnja posvećena je i otklanjanju familijarnosti između štabova bataljona i nižeg rukovodećeg kadra.¹⁹⁶

Sve to, naravno, doprinijelo je poboljšanju stanja i odnosa, oživljavanju poleta i podizanju borbenih sposobnosti jedinica. Svoj prilog tome davao je i agitprop brigade, koji je pripremio jedan broj brigadnog lista »Crvena zvijezda« i izdao treći broj zidnih novina, s vrlo lijepom slikom »Bijeg Hitlera iz Rusije« i nekoliko isto tako dobrih slika i crteža posvećenih godišnjici Crvene armije. O njoj se tih dana govorilo u svim jedinicama i na dva mitinga u selima Popovcu (Moslavina) i Vranjiću (Slavonija). O borabama Crvene armije, pored komesara i komandanta, govorili su i sovjetski oficiri Vlado i Vanjka.¹⁹⁷

Tih dana, upravo 5. ožujka, brojno stanje i naoružanje 16. brigade izgledalo je ovako:¹⁹⁸

Arhiv VII, reg. br. 22/8, k. 907; reg. br. 24-2/19, k. 907; reg. br. 6/7, k. 1131, reg. br. 27-1/19, k. 907A i reg. br. 7-1/1, k. 892.

¹⁹⁵ Izdate su i prave zidne, a pripremane su i džepne novine jedinica. Političkim radom se nastojalo nadoknaditi ono što je propušteno u vrijeme borbi i marševa u veljači.

Arhiv VII, reg. br. 4-4, k. 908.

¹⁹⁶ u s v j m jedinicama brigade i u nekim selima obrađena je tada i tema: »Položaj Hrvatske u NOB i izdajničko vodstvo HSS«.

Arhiv VII, reg. br. 3/22, k. 907A.

¹⁹⁷ Desetodnevni izvještaj štaba 16. brigade.

Arhiv VII, reg. br. 4/1, k. 908.

¹⁹⁸ Isto, reg. br. 29/7, k. 907.

Brojno stanje	Štab	1. bat.	2. bat.	3. bat.	Svega u brigadi
muški	55	147	183	165	550
ženski	2	26	15	19	62
muški	5	31	8	–	44
ženski	–	–	1	–	1
muški	50	116	175	165	506
ženski	2	26	14	19	61
Svega na licu	52	142	189	184	567

Naoružanje	Štab	1. bat.	2. bat.	3. bat.	Svega	Municije
Automata	5	2	2	3	12	659
Puškomitraljeza	–	7	7	7	21	6.600
Pušaka mauzer	32	152	113	164	461	17.965
Pušaka manliher	7	9	24	8	48	1.071
Pištolja	8	16	10	13	47	384
Lakih bacača	–	–	–	1	1	6

U dokumentu se ne objašnjava razlika između brojnog stanja od 30. siječnja i ovog 5. ožujka. Kako gubici za protekla 34 dana nisu bili toliki, vjerojatno je riječ o upućivanju Čeha i Slovaka u čehoslovački partizanski bataljon i Nijemaca u njemačku partizansku četvu, koji su se tih dana formirali, zatim otkomandama, puštenim na bolovanje, kućama i si. Vjerojatno se time može objasniti i razlika u naoružanju.

Do 11. ožujka izvršena je popuna jedinica novim boricima. Odjeća i obuća su zbog pomoći III operativne zone znatno popravljani i poboljšani, ljudi očišćeni od uši i oporavljeni. Uzeto u cjelini, sada su i brigada i cijela divizija bile znatno sposobnije za borbu.¹⁹⁹

U to vrijeme brigada je imala 116 članova KP, 56 kandidata i 193 člana Skoja — ukupno 365 organiziranih boraca i rukovodilaca, ili oko 60 posto sastava brigade. Sve su to bili hrabri i odvažni borci, a nedostajalo im je potrebno političko znanje. Partijski i skojevski rad bio je živ, a za sadržaj su uglavnom uzimana tekuća pitanja. Za teorijski rad (zbog stalnih pokreta i borbi) nije bilo dovoljno vremena.³⁰⁰

Prateći stalno situaciju i aktivnost neprijatelja, štab divizije je naslućivao i otkrivao njegove namjere, te, u skladu s tim, dovodio svoje jedinice u odgovarajući položaj.

Već 9. ožujka on pojačava obezbeđenje i postepeno razvija neke svoje jedinice prema ugroženim pravcima. Tako 12. brigada sa jednim bataljonom osigurava pravac od Mikleuša i održava vezu sa 17. brigadom, koja (lijevo) jednim bataljonom kontrolira sektor Hum, Popovac, Macute. Lijevo od 17. brigade bila je 16. brigada, koja je jednim bataljonom zatvarala pravac od Đulaveca, a jednim pravcem od Boraka. Obje brigade održavale su međusobnu vezu, a ispred osiguranja isturale su izviđačke patrole. Štab 16. brigade s jednim bataljonom nalazio se u Voćinu i tako obezbjeđivao sam Voćin (sve sekcija P. Slatina 1:100.000).²⁰¹

U toku 10. ožujka bataljoni su ostali na istim položajima, a štab brigade je dobio naređenje da poduzme mjere za objašnjavanje značaja izbora za NOO boricima i narodu

¹⁹⁹ Iz Zagreba je došlo u brigadu oko 100 novih boraca.

Arhiv VII, reg. br. 25-1-13/8, k. 1297; Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 31, str. 130.

²⁰⁰ Izvještaj o radu partijske organizacije u 16. brigadi za veljaču 1943.

Arhiv CK SKH, NOB, film 5/95-96.

²⁰¹ Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 83, str. 88; Arhiv VII, reg. br. 25-1/8, k. 907.

na svom terenu. Na četnim i bataljonskim sastancima i u radu s narodom komesari su aktivno objašnjavali značaj izbora i način učešća boraca u njima.²⁰²

Jedanaestog ožujka u sastav brigade je ušao jedan bataljon Kalničkog odreda. Bataljon je brojao 80 boraca i rukovodilaca.²⁰³

Radi lakšeg rukovođenja i uspješnijeg objedinjavanja dejstava u borbi protiv neprijateljevih snaga koje su upadale na oslobođeni teritorij (radi pljačke i uništenja bolnica), štab 4. divizije je od štabova 16. i 17. brigade formirao Operativni štab za rukovođenje tim brigadama.

Taj štab je 13. ožujka oko 21 čas dobio naređenje za obranu Ravne gore. Njime ga štab 4. divizije (1) obavještava o namjerama 1. gorskog zdruga da ponovo ugrozi slobodnu teritoriju (a posebno Ravnu goru — bolnicu broj 3) i o vjerovatnim pravcima njegovog nastupanja (Daruvar, Dobra Kuća, Pogani vrh, Gornji Borki, Zajile, Ravna gora — lijeva kolona; Sirač, dolina rijeke Pakre, Piljenica, G. Borki, Ravna gora — srednja kolona; Pakrac, Spanovica, Veliki Javornik, Metla, Ravna gora — desna kolona) i (2) daje ove zadatke:

1. Da bataljoni 16. brigade posjednu dominantne tačke na liniji: Petrov vrh (k. 615), Pogani vrh (k. 639) i Zelena Lokva (k. 561), »sa zadatkom da upuste neprijateljsku lijevu kolonu u cijep jedinica te brigade i da je vještim manevrom unište, odnosno da joj nanesu što veće gubitke i spriječe je u njenim namjerama«;

2. Da bataljoni 17. brigade posjednu liniju: Mali Javornik (k. 564), Veliki Javornik (k. 718), Metla (k. 778), lijevo od 16. brigade i u sadejstvu sa njom unište, odnosno razbiju i onemoguće srednju i desnu kolonu.

U obrani su učestvovala i jedinice 1. odreda III operativne zone.

Glavni zadatak svih jedinica u ovim dejstvima bio je da po svaku cijenu spriječe prodor neprijatelja prema slobodnoj teritoriji.

²⁰² Arhiv VII, reg. br. 24-178, k. 1297 i reg. br. 30/19, k. 907A.

²⁰³ Isto, reg. br. 58-1/1, k. 907.

Grupe boraca Šesnaeste omladinske brigade na sastanku, proljeće 1943.

Pokret jedinica iz Voćina trebalo je da se izvrši najkasnije — do 24,00 13. ožujka i to u najvećoj tajnosti.²⁰⁴

U duhu ovog naređenja jedinice 16. i 17. brigade posjele su određene im položaje i bile u gotovosti da sačekaju neprijatelja (sve sekcije Bjelovar, Podravska Slatina, Pakrac, SI. Požega — 1:100.000).

U isto vrijeme štab 4. divizije pripremio je i protivmjere u vidu ofenzivnih dejstava protiv nekih neprijateljevih uporišta u Požeškoj kotlini. Za te akcije on angažira 12. i 18. brigadu (новоformiranu), koje 15/16. ožujka likvidiraju uporište u Velikoj, a 19. ožujka i uporište u Vetovu (sekcija SI. Požega 1:100.000).²⁰⁵

Kako neprijateljeve snage nisu napale na položaj 16. brigade, ona je poslije zauzeća Velike prebačena u to mjesto, a odatle, nakon dva dana, preko Papuka u Slatin-

²⁰⁴ Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 34, str. 141 do 143.

²⁰⁵ Isto, dok. 44, str. 192; dok. 56, str. 274; dok. 57, str. 280 i dok. 58, str. 283.

ski Drenovac. Odmah nakon odlaska brigade iz Velike selo je bombardirano, a poslije nekoliko dana bombardiran je i Slatinski Drenovac.

I ovo je govorilo o sve agresivnijim namjerama neprijatelja.²⁰⁶

Prije podne 19. ožujka štab 16. brigade je dobio naređenje za napad na Kutjevo (sekcija SI. Brod 1:100.000).²⁰⁷

»Nastavljajući čišćenje naših hrvatskih sela od fašističkih gadova i njihovih slugu ustaša, a poslije likvidacije uporišta u Vetovu, štab divizije donio je odluku da napadne i likvidira neprijateljsko uporište Kutjevo« — kaže se pored ostaloga, u naređenju za napad štaba 4. divizije.

Napad je određen za 20 sati 19. ožujka, a u njegovu izvođenju i obezbjeđenju učestvovala je čitava divizija (12, 16, 17, i 18. brigada).²⁰⁸®

Napad je izvodila 17. brigada, 12. je bila u zasjedi, s jednom četom fingirala napad na Kulu, a dio snaga je imala u rezervi. Osamnaesta je do početka napada vodila borbu s neprijateljem između Vetova i Kutjeva, a zatim otišla u zasjedu.

Sesnaesta brigada je s dva bataljona (1. i 2) bila u zasjedi prema Slavonskoj Požegi na liniji: k. 203 — k. 204 — k. 200 — k. 191. Na svom lijevom krilu održavala je vezu sa 1. bataljonom 12. brigade (na k. 191), sa zadatkom da spriječi i onemogućiti prodor neprijatelja od SI. Požege. Treći bataljon je ostao u brigadnoj rezervi i služio (brigadi) kao udarna manevarska snaga. Štab 16. brigade nalazio se u Kaptolu. Veza je održavana kuririma i dobro je funkcionirala.

Akcija je dobro organizirana i po planu počela ali do borbe u Kutjevu nije došlo, jer ga je neprijatelj, u strahu da ne doživi sudbinu posada Velike i Vetova, napustio bez borbe. U Kutjevu je uhvaćena samo jedna patrola od 22 domobrana sa nešto ratnog materijala.

²⁰⁶ Arhiv VII, reg. br. 24-1/8, k. 1297.

²⁰⁷ Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 63, str. 299—303.

²⁰⁸ Osamnaesta slavonska NO brigada formirana je 12. veljače 1943. godine od 1. i 2. slavonskog odreda. U sastav 4. divizije ušla je po odluci štaba Druge operativne zone i uz saglasnost Vladimira Popovića, sekretara CK KPH.

Zbornik, tom V, knj. 13, dok. 52, str. 259.

I upravo kada je štab 4. divizije ponesen uspjesima, borbenošću i poletom svojih osvježenih jedinica razrađivao plan za dalje čišćenje neprijateljevih uporišta u Požeškoj kotlini (Kula, Bekteš, Čaglin), dobio je iz štaba III operativne zone obavještenje da predstoji nova ofenziva na oslobođenu teritoriju, pa je snage divizije morao rasporediti za obranu tog teritorija, naroda i boraca.²⁰⁹

²⁰⁹ Isto, knj. 14, dok. 75, str. 226—227 i knj. 13, dok. 63 i 67.